Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

XXIX

Täydennetty eripainos Forssan Lehdessä olleista kirjoituksista

FORSSA 1948

FORSSAN KIRJAPAINO Oy. 1948.

Miten Tammelan kirkkoon saatiin käytävämatto.

Siitä on nyt neljännesvuosisata, kun Tammelan seurakunta valmistui viettämään 500-vuotisjuhlaansa. Juhla, johon ilmestyi myös historiallisesti arvokas juhlajulkaisu, vietettiin syksyllä 1923. Siksi saatiin myös kirkon keskikäytävälle kaunis ja vahva lattiamatto, joka on tähän asti säilynyt erittäin hyväkuntoisena. Siitä, miten tämä kallisarvoinen matto on saatu, on aikanaan ja myöhemminkin ollut epätarkkoja tietoja ja otaksumia, kaikki enemmän tai vähemmän virheellisiä; siksi lienee syytä tositapahtumien mukaisesti valaista nuoremmallekin polvelle maton historiaa. Tämän historiikin luotettavuuden takaa se, että ko. maton hankkija, puutarhuri Klas Stening itse on antanut allekirjoittaneelle siitä tarkan kertomuksen. Kun edellämainittu julkaisu oli ajoissa valmistettava, ei siihen tullut mitään mainintaa matosta, sillä sen hankkimisesta ei silloin vielä ollut aavistustakaan.

Kuten tunnettua, ilmeni vuosisadan vaihteesta alkaen maassamme laajalti eräänlaista holtittomuutta ja vallattomuuttakin »vapauden» nimessä. Sitä esiintyi myös Tammelassa siinä muodossa, että monet kävivät sisään ja ulos jumalanpalveluksen aikanakin, saaden siten aikaan häiritsevää kolinaa ovilla ja käytävillä. Sentähden sanankuulijat eivät voineet täysin saada tarkoitettua hyötyä ja tyydytystä jumalanpalveluksesta.

Tuli sitten aika, jolloin Tammelan seurakunta aikoi viettää olemassaolonsa 500-vuotisjuhlaa. Sitä silmälläpitäen tahdottiin kirkkoa ja sen ympäristöä koristaa seurakunnan arvon mukaisesti. Puutarhuri Steningiltä tiedusteltiin, ottaisiko hän työn johdosta huolehtiakseen. Hän suostui siihen sillä ehdolla, että kirkkohallintokunta sitoutuu hankkimaan kirkon keskikäytävälle 'äänenvaimentajan', joka samalla olisi kirkon arvon mukainen koristus ja kohottaisi kirkonkäynnin juhlallisuuttakin. Olisi synti sanoa, että ukot tulivat tästä ehdotuksesta iloisiksi, mutta lupasivat joka tapauksessa miettiä asiaa. He myönsivät ehdotuksen aiheelliseksi, mutta kun sen toteuttaminen tuli kovin kalliiksi, asia oli ensin käsiteltävä kirkonkokouksessa, joten mitään ennakkositoumusta ei voitu antaa.

Jokin aika sen jälkeen oli seurakuntalaisia kokoontunut rovastinnan merkkipäivänä pappilaan, jolloin rovasti Korpela ilmoitti, että ko. kysymystä oli käsitelty asianmukaisella tavalla, mutta ehdotukseen nähden oli asetuttu hylkäävälle kannalle ja valitti omasta puolestaan syvästi tällaista tulosta pyytäen jälleen, että puutarhuri Stening huolehtisi kuitenkin koristelusta. Muuten ei saada mitään kunnollista toimeksi, kun aikakin on jo kiireellinen. Puutarhuri piti tinkimättä kiinni asettamastaan ehdosta, mutta lupasi koettaa järjestää mattokysymyksen jollakin muulla tavalla. Asia otettiin sitten keskustelunalaiseksi seurapiireissä ja yksityisesti. Kaikki olivat sitä mieltä, että sellainen matto olisi tarpeellinen, jopa välttämätönkin, mutta siitä tulisi kallis juttu, useiden mielestä mahdoton toteuttaa. Kun kirkko oli jokin aika sitten ollut tar-

peellisten ja suuria kustannuksia kysyvien korjausten alaisena, katsottiin nyt määräävien hallintoelimien piirissä pidättyväisyyttä varojen käytössä välttämättömäksi. Puutarhuri vetosi voimakkaasti siihen, että olisi ihmeellistä, jos seurakunta, joka 400 vuotta sitten on pystynyt rakentamaan niin komean kirkon kuin Tammelan kirkko on ja jokin vuosikymmen sitten korjaamaan sen ensiluokkaiseen kuntoon, ei nyt v. 1923 kykenisi saamaan mattoa kirkkonsa käytävälle; sitäkin suuremmalla syyllä, kun se tekisi suuren ja kauniin kirkon valoisammaksi ja juhlallisemmaksi sekä lisäksi estäisi hyvinmaalatun lattian kulumista.

Nyt alkoi asia kiinnostaa kaikkia ja keskustelun aallot siitä kävivät korkeina. Lopulta päästiin yksimielisyyteen ja päätettiin panna varojen keräys käyntiin: 100 mk perheeltä, ei vähempää tässä tapauksessa. Muutamat — mm. rovasti ja johtaja Konov — pitivät parempana ja tahdikkaampana saada aikaan vapaita uhrauksia ilman listaa, sillä aikaa oli vähän ja lista voisi sivuuttaa jonkun, joka haluaisi antaa ja tavata jonkun toisen, joka ei haluaisi antaa, mutta tuntisi joutuneensa ikäänkuin pakotetuksi siihen, kun lista hänelle esitetään. — Periaate oli nyt selvä, sen toteuttaminen vain edessä ja sen saattoi ajatella tuottavan vaikeuksia.

Seuraavana päivänä puutarhuri Stening päätti tiedustella, mistä niin suuri matto olisi saatavissa. Kirkkomme on sisältä enemmän kuin 50 m pitkä ja harvassa liikkeessä on niin pitkiä mattoja. Hän soitti kauppaneuvos Gust. Skogsterille Hämeenlinnaan ja sai heti tietää, että heillä kyllä on riittävän suuri ja sopiva matto siihen tarkoitukseen. Stening selitti nyt hänelle koko asian ja kysyi, voisiko sen saada velaksi, kunnes tarvittava summa on saatu kokoon. Vastaus oli myönteinen, jos kirkkohallintokunta ottaa vastatakseen sen maksusta, mutta kauppaneuvos lisäsi: »Sinulle henkilökohtaisesti voin ilman vaikeuksia antaa velaksi; jos tilaat sen omassa nimessäsi, lähetetään matto heti ja maksat summan sitten kun sinulle sopii. Mitään erikoista kiirettä sillä ei ensinkään ole.» Niin oli tämä asia selvä.

Rahankeräys alkoi, ja Stening kääntyi ensin sen henkilön puoleen, jonka hän eniten uskoi auttavan tätä asiaa, mutta siinä hän erehtyi. Asianomainen kysyi, oliko kerääjä varma, että seurakunta haluaa sellaista mattoa. Kerääjä selitti, että se on jo selvä; jos seurakunta saa arvokkaan lahjan, se ottaa sen kyllä vastaan enempää tuumailematta. Puhuteltu tiedusteli vielä, oliko kerääjä tiedustellut kirkon vahtimestarilta, suostuuko tämän maton asettamiseen ja sen hoitamiseen. Tältä Stening ei ollut kysynyt, vaan saatuaan koristelun johdon tehtäväkseen, toimi sen mukaan ja piti itsestään selviönä, että vahtimestarin velvollisuus on sitä hoitaa, jos seurakunta sen vastaan ottaa. Tähän päättyi tämä välikohtaus. Mutta myönteisiäkin tapauksia sattui tyydyttävästi. Mm. eräs opettajatar toimeenpani lasten kanssa puolukkakeräyksen ja maksoi saaduilla varoilla suuremman summan kuin oli ehdotettu.

On myönnettävä, että alku näytti hankalalta ja epätoivo pyrki joskus valtaamaan mielen, puutarhuri Stening kertoi. Kun hän ei ollut keräyksen aikana pappeja tavannut, ei hän tietänyt heidän keräyksensä tuloksista mitään. Eräänä päivänä hän päätti mennä tapaamaan Vekkilän isäntää, joka aina oli kiinnostunut kirkosta ja sen asioista. Tämä oli optimisti ko. asiassa ja huomautti, että »keli on huonoin porttikäytävässä, mutta se ei saa estää ajamasta kuormaa siitä ulos. Sanoithan saaneesi tuntemattomalta lahjoittajalta 200 mk ja minä maksan 400 mk omasta ja perheeni puolesta. Sinä, jolla on yhtä suuri perhe kuin minullakin, maksat yhtä paljon, se on oikeus ja kohtuus, kun olet asian alkanut; silloin sinulla on 1.000 mk, ja se ei ole mikään huono startti. Sitä paitsi minä kyllä asetan 'biilini' noutamaan maton, ettei sinun tarvitse siitä huolehtia. Jos muuten ajan niukkuuden vuoksi näyt-

tää vaikealta saada tarvittava summa niin me kaksi ajamme autollani kyliin pitkin pitäjää ja puhumme kauniisti emäntien kanssa, jotka yleensä tuntevat kiinnostusta tämmöisiin asioihin enemmän kuin isännät. Sillä tavalla saamme varmasti kokoon tarvittavan summan; ole sentähden rauhallinen ja jatka vain työtäsi.» Tämä kevensi mieltä ja kotiin palatessaan Stening päätti poiketa vanhan ystävänsä Sipilän isännän luo ja esitti hänellekin 100 markan uhrausta, mutta kohtasi taas aluksi vastustusta. Isäntä selitti, ettei hänellä ole kiinnostusta kirkollisiin asioihin, on päinvastoin aikonut erota tai oliko jo eronnut kirkosta. Kerääjä huomautti tämän johdosta, ettei isännän elämänjuoksu ole vielä täysin selvä. Hän on isäntä talossa, jossa on useampia henkilöitä ja sitä paitsi talo voi olla vanhempikin kuin kirkko. Eikä tämä ole mikään uskonnollinen, vaan rahakysymys, johon isännällä on täysi oikeus ja velvollisuuskin, jos vain tahtoo sitä käyttää. Isäntä istui hetken ja mietti. Sitten hän nousi, loi tapansa mukaisen kirkkaan katseen ja sanoi: »Minä maksan, täss' on rahat».

Asia oli nyt selvinnyt kotinurkissa näin vaivattomasti ja eräänä kauniina päivänä, kun papit toivat keräämänsä rahat, huomattiin, että matto voidaan maksaa heti käteisellä. Vielänä voitiin ostaa sitä urkuparvekkeen ja saarnatuolin rappusillekin. — Oli muuan sateinen päivä juuri odotetun juhlan edellä, kun pitkä, kaunis matto vedettiin lattialle, mutta huonosta säästä huolimatta vallitsi juhlatuntua mielessä niillä, jotka osaltaan vaikuttivat tämän maton saantiin. Jalkinemestari H. Nylund sanoi, ettei hän lähes 50 vuoden aikana kirkkoa käyttäessään ollut milloinkaan nähnyt sitä niin valoisana ja juhlallisena kuin silloin, vaikka päivä oli pilvinen ja sateinen. Muuan vanha mummo seisoi koko ajan seuraamassa tätä työtä ja kysyi lopuksi, otetaanko matto juhlan jälkeen heti pois vai saako se olla vielä seuraavana sunnuntaina paikallaan. Kuultuaan, että se tulee siinä olemaan pysyvästi kirkon omaisuutena, hän huudahti: »Sitten tulee olemaan hauskaa taas mennä kirkkoon!»

Lisättäköön tähän vielä, että myös lippuja tarvittiin juhlaa varten ja puutarhuri Stening tiedusteli niitä pääkaupungista eräästä liikkeestä, josta kyllä luvattiinkin niitä lainaksi tarpeellinen määrä, mutta vuokramaksu ja mahdollisen huonontumisen korvaus oli niin suuri, että hän, tuntien saamastaan valtuudesta vastuuta, päätti tiedustella tätä asiaa myös Forssasta. Hän meni kauppaneuvos Viljasen luo kysyi, olisiko Forssan tehtaan varastossa sellaista kangasta, josta voisi tehdä lippuja juhlaa varten. Kauppaneuvos ei sitä varmasti voinut sanoa, mutta lupasi ottaa siitä selvän, ja ellei olisi, hän koettaa järjestää sen asian, vaikka aika olikin lyhyt. Anoja tunsi kiitollisuutta ja iloa tällaisesta ystävällisyydestä ja kohteliaisuudesta. Ja ennenkuin hän ennätti Forssasta kotiin, oli sinne hänen hämmästykseksen jo saapunut kaksi pakkaa lippukangasta. Siinä ilmeni hyvää tahtoa ja reipasta toimintaa! Mutta liput oli vielä valmistettava. Mustialan rouvat rva Sunisen johdolla panivat Mustialan ompelukoneet käyntiin juhlasalissa niinkuin »juoksevalla nauhalla», ja kaikki tuli ajoissa valmiiksi juhlaan. Helsinkiläinen liike sai pitää kalliit lippunsa ja seurakunnalla oli nyt omat lippunsa vastaisiakin juhlia varten.

Matto- ja lippupuuhissa käytettiin vapaasti kerättyä rahaa n. 5—6000 mk, mikä oli suuriarvoinen summa. Jospa esim. kaatuneiden sotilaittemme muistolle saataisiin yhtä helposti ja vapaasti arvokas muistomerkki.

J. R—a.

Jokioisten Kalliolan vaarin pakinoita.

Hyvät ystävät ja kylänmiehet!

Minun pitäisi tässä teille jotakin kertoa. Mutta olen niin huono valehtelija, ja totuutta on usein vaarallista puhua. Rohkenen kuitenkin ryhtyä kertoilemaan ainakin omista elämäntaisteluistani, jotka eivät ole olleet mitään ruusuilla tanssimista. En luulisi vastustajienkaan niin pahastuvan, että ainakaan henki olisi vaarassa ja jos lukkojen taakse tahtoisivatkin, niin kyllä minulla nyt on jo aikaa sielläkin olla, kun ei ole ennen vielä joutunutkaan sitä lystiä kokemaan.

No, niin. Olen syntynyt Ypäjän Varsanojalla 20. 8. 1872 köyhässä torpassa, niinkuin siihen aikaan Jokilääänin torpat olivat melkein kaikki köyhiä. Kuten kaikki tietävät, tämä Jokilääni oli niinkuin jokin eri valtio Suomessa. Se oli silloin jo ollut lähes 300 vuotta Ruotsin kuninkaan lahjoittamana suurella sotapäälliköllä, joten täällä hallitsi ruotsalainen aatelisto pitkät ajat, ja niiden käskyläiset koettivat parhaansa mukaan pitää paikallista talonpoikaisväestöä kurissa, mikä olikin helppo tehtävä, kun ei silloin vielä ollut montakaan edes lukutaitoista, kirjoitustaidosta puhumattakaan.

Mutta maa-alaa oli paljon synkkiä metsiä ja pensaisia soita, joita herrat vuokrasivat työpäiviä vastaan niille, jotka kykenivät torpan tekemään. Saivatpa sillä keinoin ilmaista työvoimaa, koskapa silloin ei metsällä ollut juuri mitään arvoa, sitä oli vaikka kuinka paljon. Ja olivatpa ne ruotsalaiset niinkin viisaita, että osasivat keinotella paikallisilta talonpojiltakin kiinnekirjat haltuunsa, saaden sillä keinoin koko alueen — muutamia taloja lukuunottamatta — kartanon orjaksi. Ja kylläpä ne kartanon hoitajat osasivat alamaisiansa kurissa pitää. Jos joku vähänkin piti omaa puoltansa, niin konttoriin käskettiin ja selkään annettiin. Jäljempänä tulen kertomaan, miten siitäkin saatiin loppu.

Varsinaisia virkaherroja ei paikkakunnilla 75 vuotta takaperin tunnettu muuta kuin pappi, joka piti huolta lukutaidon kehittämisestä ja Herran pelkoon kasvattamisesta. Kartano kasvoi ja uusia sivukartanoita tehtiin ja niitä sitten vuokrattiin. Yleensä niihin otettiin vuokraajaksi sellaisia hukkaherroja, jotka olivat hurjan luontonsa tähden reputettu koulusta. Kyllä ne osasivat torpparin kiusata kyllästymiseen asti. Samoin kuin paha ajomies saa hevosesta vikurin ja potkurin, samoin herratkin saivat taksvärkkimiehistä.

Palaan nyt siihen syntymäkotiin, josta alussa mainitsin, tähän köyhään torppaan, jossa leipä oli tiukassa, mutta koivunoksia oli tarpeeksi ja niistä sai jos vähänkin nurisi, sillä lapset kasvatettiin siihen aikaan kurituksessa ja Herran pelossa. Ja työtä piti opetella kohta melkein kun puhumaan ja kävelemäänkin oppi. Olin vanhempieni ensimmäinen lapsi, ja joka toinen vuosi tuli aina uusi tuokas, siksi kunnes päästiin yhteentoista, tusina jäi siis yhtä vaille. Silloin ollessani kuudennella otettiin torppa kartanon peltojen yhteyteen, ja isä sai ryhtyä tekemään uutta sellaiseen paikkaan, josta sai sahatukit ja hirret samasta paikasta niinkuin osan peltoakin. Taksvärkkiin ei sinä vuonna tarvinnut mennä, mutta kyllä siinä työtä piisasi, kun leipä oli myös maailmalta hankittava. Kyllä siinä lapsuusilot jäivät pieniksi, kun piti askarten lomassa vielä oppia lu-

kemaankin. Mutta se antoi intoa, kun sain papilta pienen kirjan lukusilla ensi kerralla kuuden vanhana. Pääsinpä sitten vähän kiertokouluunkin saaden siellä kirjoitusmallit ja laskuesimerkit, niin että voin pyhäehtoopäivällä kirkosta palattuani opintojani jatkaa (kirkkomatka piti tehdä joka pyhä, sitä ei äiti perännyt usein). Työoppia sain isältä ja äidiltä silloin kun kaikki tehtiin vielä kotona, vaatteet niinkuin ruokapuolikin. Oppi siinä reet ja rattaat tekemään, voit ja leivät valmistamaan, jotka taidot ovat olleetkin matkan varrella hyvään tarpeeseen (koskapa ei ole edes vaimon onnea ollut, vaikka olen 3 kertaa naimisissa ollut, kuitenkin melkein aina leskenä elellyt).

Niin se lapsuus kului edelleen. Seitsemän vanhana pääsin jo isän kanssa Somerolta tukkeja ajamaan toisella hevosella ja yhdeksänvuotiaana sain kyntötyönkin haltuuni. Kolmentoista vanhana piti opetella kylvämään, kun isältä katkesi jalka kylvöajan edellä. Ei sekää ollut pahaksi, koska kylvöjä tuli, niin että voin usein taksvärkissä työnjohtajille näyttää kuinka kylvetään. Tavallinen taksani oli heitellä maahan kauroja 5 hehtoa tunnissa.

Viidentoista vanhana sain jo ryhtyä taksvärkkiä tekemään, koska olin isän kokoinen, eikä kartanon herra tienuyt ikääni. Vouti vain vähän tahtoi purnata mukulaksi. Muistan erään pääsiäisaaton, kun menin taksvärkkiin, niin hän sanoi, että tule ensi viikolla, kun on riihen puinti. Mutta minä kehtasin sanoa, että se päivä on tällä viikolla tehtävä ja on ic viikon viimeinen päivä. Silloin hän ärjäisi kiivaasti: »Mene sinne Kolinsuon taakse halkoja hakkaamaan. Sinne mennään ensi viikollakin. Kaksi syltä on urakka». Kaikki toiset miehet menivät sieltä halkoja tuomaan hevosilla, niin että minäkin pääsin reessä, kun matkaa oli noin 8 km Silloin ei ollut vielä halkosahoja, vaan piti kirveellä paukuttaa, mutta ei se enää ollut mikään outo ase minulle. Minä paukutinkin oikein hartaasti ja metsä oli hyvää haapaa. Halkoja tuli kuin leikillä. Sitten puolen päivän aikaan ryhdyin pinoamaan. Olin siihenkin opin jo saanut, miten tinkipino tehdään. Niitä tulikin melkein 3 syltä. Kun juhtamiesten eturi ne mittasi, niin minä kysyin: »Mihin minä ne liiat panen.», niin hän sanoi, että ensi viikon urakkaan. Mutta en sitten enää päässyt kään urakalle, vaan minusta tehtiin juhtamies. Sitten pääsin kesämaan ojille kokeilemaan. Ja sen käydessä yhtä lystisti, vouti lakkasi mukulaa kiroamasta.

Mutta sitten mennessäni rippikouluun oli tulla tenä, kun en ollut papin määräämää kiertokoulua käynyt, enkä kehdannut sanoa, etten ollut ehtinyt, kun kävin taksvärkissä. Mutta niin sekin asia selkisi. Hän teki joitakin kysymyksiä ja minä vastasin yksinkertaisesti. Tämän jälkeen hän otti kouluun ja hyvin selkisin. Saan kiittää Luojaa siitä, että minulle oli uskottu hyvä muistinlahja nuorena. Mitä minä kerran luin tai näin, niin kyllä sen muistin. Nyt on jo kyllä toisin asia.

Sen jälkeen kun olin jo käynyt rippikoulun ja pääsin vähän niinkuin miehen kirjoihin, niin rupesi se ylpeyskin kasvamaan niin paljon, etta ei sitä kartanon herraa aina viitsinyt lakki kourassa kumarrella hänen tullessaan työmaille katsomaan, miten siellä töitä tehtiin. Hän oli hyvin vaativainen, kun oli kirkkoherran poika ja oli oppinut hyvin siunaamaan työväkensä. Aina kun hän tuli läheile, ja ellei silloin kohta huomannut kumartaa lakki kourassa, niin silloin hän hyppäsi korkealle ja huusi niin paljon kuin voi: »Jeesus siunatkoon sinua poletta, kun et sinä ymmärrä!» Mutta kaikkeen ihminen nuorena oppii, ei se silloin enää mitään liikuttanut, kun olin jo miesten laskussa Mutta sisun se kasvatti sellaiseksi, ettei juuri kesken hukkaherroja kumarrellut, vaikka hänelläkin oli 2 kartanoa Jokioisten sivutiloista vuokralla, nimittäin Varsanoja Ypäjän puolella ja Haunio Jokioisten Vaulammilla. Olipa hän vuokrakaupassa saanut torpparitkin komentoonsa. Varsanojan kylän torpparit te-

kivät veronsa Varsanojan kartanoon ja Palkkalan kylän torpparit Hauvnion kartanoon.

Mutta Jokioisten pääkartano voi kyllä vielä vaatia rahan edestä töihin, silloin kun tarvitsi. Silloin sitä sai rahaa, kun palkat olivat hyvät. Esimerkiksi voin mainita, että suviaikana sai 1:50 päivässä, eikä tarvinnut heilua kuin noin 19 tuntia, jos esim. kuten minullakin oli 10 km:n matka kartanoon, ja työpäivä alkoi kello 5 aamulla päättyen kello 20 ehtoolla. Se oli vielä somempi nykyisiin palkkoihin verraten, kun hyvin usein käskettiin Humppilan asemalle tavaraa viemään, koska Jokioisten rautatietä ei silloin ollut. Siitä sai urakkapalkan, 3 penniä leiviskältä, ja matka kartanosta Humppilaan oli 16 km, mutta kuormaan ei saanut panna enempää kuin 50 leiviskää, sillä ruotsalaisten sääntönä oli, että eläintä ei saa kiusata, kun se ei osaa pitää puoltaan, mutta ihmisen saat kiusata, jos hän on niin hoopo, että kärsii sellaista. Kun siitä tuli sitten palkkaa 1:50 ja sai ajaa vielä sen 20 km hukkaan, niin se kasvatti sitä itsenäisyyden kaipuuta, josta puhun vielä perästä.

Palaan tässä vielä vähän sen vuokraherran pariin, joka oli herra maan päällä, koskapa hän oli vähän saanut isompiakin tietoja, kun hän kerran oli siihen aikaan kunnioitetun kirkkoherran poika. Me taksvärkkimiehet palvelimme häntä kuin piispaa pappilassa. Mutta kun siitä ei ollut apua, niin me otimme ohjat omiin käsiimme ja ryhdyimme yhteistoimintaan koko taksvärkkijoukko, joka olikin silloin melkein kaikki nuoria miehiä. Oli siinä joukossa samanlaisia jukopääjussia toisiakin. Esim. Mäkilän Jussista sain oikein hyvän toverin. Ja me kun opetimme toisille pojille, miten eletään, niin kaikki yhtyivät samoihin toimiin. Voin mainita muutamia esimerkkejä, kuinka me opetimme herrasta kiltin.

Kun vaatimus oli sellainen, että työmaalla piti olla ehtoolla kellon soittoon, oli se sitten kuinka kaukana tahansa, ja tämän jälkeen vielä oli hoidettava hevoset laitumelle yliajalla, niin me rupesimme siitä vähän purnaamaan, kun ei pääkartanossa Jokioisillakaan sitä vaadittu. Se ei kuitenkaan auttanut. Mutta sitten se alkoi. Olimme kesämaalla sontakasoja hajottamassa kartanon hevosilla ja olisimme päästäneet ne 15 minuuttia ennen soittoa, kun matka hevoshakaan oli 2 km, mutta vouti kielsi. Silloin minä sanoin pojille, että päästetään hevoset siinä paikassa, missä ollaan kellon soidessa ja jätetään siihen, kun on lämmin kesä ja ruokaa oli pellolla kylliksi. Sen teimmekin, ja vielä heiniä korjatessammekin menettelimme samoin. Mutta silloin oli hyvä kaurapelto vieressä, ja hevoset kun pääsivät siihen, eivät vouti ja etumies niitä saaneetkaan kiinni ennen aamua.

No, sitten tuli elonaika ja herra määräsi joka miehen eri sarkaan, tinkinä 200 syltä 5 sylen levyistä ja 150 syltä 6 sylen levyistä sarkaa. Me menimme kuitenkin vanhan tavan mukaan: 6 leikkaajaa, 2 sitojaa ja 1 kykästäjä samaan sarkaan. Mutta voi armias, kun herra saapui katsomaan. Kun vouti meni vastaan, herra rupesi kohta häntä repimään ja alkoi kiljua. Mutta me pojat juoksimme sirppi kourassa luvaten antaa nupin kainaloon, ja silloin herra lähti ja jätti meidät rauhaan. Me ryhdyimme sentään sitä urakkaa tekemään. Sama oli määrä kauramaassakin, kun sen puhtaaksi pisti seipäälle.

Mikkeliaattona me Mäkilän Jussin kanssa näytimme, mihin kykenimme. Oli vielä paljon kauraa kasaamatta, kun työvoimaa oli vähän, koska eivät siellä rengit pysyneet ja taksvärkkimiehiä oli vain 5 joka päivä. Peltoa oli 250 ha ja niitut päälle, niin että kyllä töitä riitti. No niin. Me päätimme, että nyt urakka pistetäänkin äkkiä, kun oli selvää pystyolkista kauraa ja oli juhlaaatto. Urakkana oli 200 syltä 5 syltä leveää sarkaa puhtaaksi seipäälle. Me Jussi-pari löimme 3 tunnissa urakan. Silloin vouti tuli pellolle ja rupesi nätisti puhumaan. On niin kaunis päivä ja tätä kauraa on niin paljon. Tekisit-

tekö toisen urakan? Kyllä minä sen jollakin keinolla kirjoihin saan, ettei herra sitä tiedä (herran tahto kun oli, että urakka ei saisi loppua vähemmällä 10 tunnilla). Niin me löimme toisen urakan ja kysyimme, eikö sopisi vielä kolmas tehdä, koska päivää piisasi. Hän sanoi silloin, että tehkää tarpeeksenne, koska niin hyvä sato on. Ja me pistimme kolmannen urakan kello 17:ta. Joku vanhempi oli silloin vielä ensimmäisen urakan toimessa. Niin rupesivat työnteettäjätkin sanomaan, että se Jussi-pari elää taksvärkissäkin niinkuin se tahtoo.

Sattuipa kerran taas, että taloon tuli ruotsalainen työnjohtaja (näiden ruotsalaisten vaatimus oli, ettei taksvärkkimies saanut yhtään seisahtua henkäisemään). Olimme kyntämässä ja iltahämärässä lopettelimme sarkaamme. Hevosten tuli hiki, me annoimme seisahtaa ja tavan mukaan tarkastimme, kuka poika taas oli saanut puhtaimmat loppuvaot, siitä kun aina oli kilpa. Kun työnjohtaja näki kotoaan, että hevoset seisoivat, niin hän lähti pellolle komentamaan. Mutta me lähdimme pois pellolta, koska oli jo koko lailla hämärää. Hän kiirehti vastaan ja kysyi kiivaasti minulta, joka tulin edellä: »No, eikö Rasila enää jaksanut kävellä, koska antoi hevosten seisoa, ennen kuin pois lähti?» Tähän vastasin: »Kyllä Rasila kävelisi, mutta hevosia täytyy myös muistaa». Niin hän sanoi: »Ne ovat kartanon hevoset, ei niistä ole teillä muuta murhetta kuin ajaa vain». Sanoin: »Kyllä muistan huomenna». No, sitten hän aamulla käski minun ottamaan kartanon parhaat hevoset, ja ne olivatkin isot valakat ja hyvät menemään. Annoin mennä yhtä häkää vain, mutta 10 aikaan, kun työnjohtaja tuli katsomaan, hän näki valkoisen vaahdon hevosista tipahtelevan maahan. Hän sanoi: »Antaa nyt vähän seisoa». Ärjäsin: »Rasila jaksaa vielä kävellä, antaa mennä vaan». Päivällisaikana hän käski ottamaan toiset hevoset ehtoopäiväksi, mutta niitten kävi samoin. Katsellessaan sitten ehtoolla märkiä hevosia, hän sanoi: »Ei se Rasila tahdo kärsiä neuvoa». Vastasin, että luulen osaavani kyntää neuvomatta paremmin kuin sellaisilla neuvoilla. Tämän jälkeen hän antoi meidän olla jo rauhassa kyntömailla.

Näin sitä kasvatettiin itsenäistymisintoa vähitellen, mutta samalla kasvoi myös luottamus omiin voimiin liiaksikin, melkeinpä hulluuteen saakka, koska en voinut ottaa vastaan mitään toisten ansaitsemia etuja, joita olisi kyllä ollut tarjona, jos olisi ollut järkeä ottaa vastaan. Näistä kerron tuonnempana.

Kuten olen maininnut, kotini oli pahainen uudistorppa ja lapsia oli paljon. Leivästä oli taistelu. Äiti kävi liha- ja leipäkauppaa Forssaan ja minä sain olla raha-ansiossa talvet, sitten kun toinen veli rupesi vähän taksvärkissä käymään. Minä ajelin ruotsalaisella alueellakin muutaman talven, nimittäin Mustion, Billnäsin ja Fiskarsin puolessa, kun siellä sai paremmat palkat ja ruotsalaiset eivät käyttäneet suurta kuormaa. Mutta muuten oli työlästä olla, kun ei tahtonut pärjätä puheessa. Jos yritti jotain, niin vastaus oli: »Nej, kan inte finska». Omalla paikkakunnalla ajelin kyllä kun vain sopi, ja omassa pitäjässä onnikin tuppasi potkimaan molemmin jaloin. Mutta kun olin liian hoopo, niin torjuin onneni. Asian laita oli seuraava.

Olin oman pitäjän tukkiajossa. Pidin kortteeria eräässä talossa, jonka naapuritalon ainoa tytär oli rippikoulussa tullut tutuksi ja teki navettaaskareita. Siinä oli hyvä kaivo navetan päässä, ja juotin joka päivä hevoseni siinä, kun menin tukkikuorman kanssa sivuitse. Niinpä tyttö usein käski mennä ehtookylälle, mutta minä en tohtinut, kun hän oli mahtavan talon ainoa tytär. Kerran hän sitten kysyi, eikö tämmöisen talon tytär kelpaa seuralaiseksi yhtä hyvin kuin nuo piikalikatkin (hän luuli kai, että seurustelin kortteeritalon piikojen kanssa). Vastasin hänelle, että ei sovi tanokas piironkin päälle. Tyttö väitti, että kyllä sopii, kun sen sovittaa. »Ei meillä

tarvita mitään muuta kuin työmiestä». Hän oli kyllä sievä tyttö. Olen jälkeenpäin ajatellut, että silloin olin hullun arka siinä asiassa.

Mutta eipä ollutkaan pitkää aikaa, kun tuli täysi tosi. Sisareni oli Kartanonkylässä palveluksessa, ja minä tein hänelle tuolin ja menin ehtoolla sen viemään erään toisen pojan kanssa. Äidin määräys oli, että ehtookylällä ei saanut olla yli 21. Mutta se kaveri rupesi siellä niitten tyttöjen kanssa viipymään ja minä odotin niin että oli jo aamupuoli. Kun tulin kotiin, niin silloin alkoi myrsky äidin taholta. Ja isäkin sanoi sitten lopuksi: »Mene mihin tahdot, koska ei kotona haluta olla». Niin rupesin kokoamaan vaatteitani kasaan ja piti lähteä, mutta isä sanoi sentään, että ei niin kova kiire ole, sopii sitä vähän tiedustella mihin menee. Minulla olikin tiedossa, että Jokioisten Rehtijärvellä Kujanpäässä oli vanha ukko pitäen kahden nuoren tytön kanssa torppaa. Hän oli halukas ottamaan vävyn, kun toinen tyttö oli jo rippikoulun käynyt. No, minä menin katsomaan ja tein kaupat: menin vävyksi. Torppa oli kyllä häviöperissä, että ei siinä juuri sateen verhoa ollut muualla kuin pöydän alla pata päässä, niinkuin tapa on sanoa. Mutta minä en osannut silloin työtä peljätä. Ryhdyin kiireesti rakennusaineita hankkimaan ja rakentamaan.

Mutta sitten samana kesänä piti mennä reserviin myös. Isäni tuli rakennustöitä johtamaan siksi aikaa, kun olin siellä lepäilemässä. Voin lepäilemisestä puhua siksi, että 7 viikon aikana lisäsin painoani 10 kg, mikä oli niin hyvä saavutus, että sitä kapteenikin ihmetteli, kun kaikki toiset vähensivät painoansa. Hän kysyi, missä kiusauksessa minä olen ennen ollut, johon vastasin, että olin ollut töissä, enkä ollut näin helpolla ennen päässyt. (Hyvän muistini johdosta se olikin helppoa, kun opin vieraat komentosanat helposti.) Hän alkoi tahtoa minua jäämään sinne, lupasi aliupseerin nauhat ja palkan kohta. Mutta ei ollut silloinkaan järkeä ottaa helppoja päiviä. »Akkakin» sanoi, ettei hän osaa olla rouvana, vaan tahtoo olla torpan emäntänä.

Sitten kun sotaväestä pääsin ja menin taksvärkkiin, tuli taas ruotsalaista pehtoria neuvottua. Rehtijärven vuokraajaherra oli kuollut pari vuotta ennen, ja leski piti kartanoa pehtorin kanssa. Mies oli turhan tarkka kunniastaan, niinkuin ruotsalaiset yleensä olivat. Aina hän määräsi sakkopäivän, jos joku teki pienenkin erehdyksen. Minä jouduin kerran matkalla viipymään, niin että en kerinnyt määräpäivänä taksvärkkiin, enkä näin ollen ollut lupaa pyytänyt, kun luulin ehtiväni kotia. Mennessäni sitten taksvärkkiin herra määräsi sakkopäivän ja sanoi, että muista pyytää lupa, jos poissa olet. Minä menin aamulla ja hän määräsi joukon ojalle. Minä sanoin etumiehelle, sitten kun lähdimme, että koska pehtori ei minua mihinkään erikseen määrännyt, niin minä lähden karkuun. Kun menin seuraavalla viikolla työhön, herra sanoi: »Etpä sinä tehnytkään sitä sakkopäivää». »Olisinhan minä, mutta kun ei pehtori minua mihinkään määrännyt, niin lähdin kotiin». »Käskinhän minä ojalle», sanoi herra. »Mutta ette määrännyt minulle vartijaa, niin että menin karkuun. Olen oppinut siihen, että joka määrää sakkolaisen töihin ulkona, hän määrää myös 2 aseellista vartijaa, ja jos putkaan, niin riittää 1 vartija oven taakse». Se keino tepsi, en kertaakaan kuullut herran enää kenellekään jahtaavan sakkopäivistä. Näin tuli rauha pehtorin kanssa.

Sain torpan kohta haltuuni ja rakensin joka kopin uudestaan 10 vuodessa. Mutta vastuksia kyllä oli, kun vaimokin kuoli oltuamme naimisissa vasta viidettä vuotta, ja meillä oli jo 2 poikaa, mutta he kuolivat myös molemmat. Vaimoni oli keuhkotautista sukua ja kaikki kuolivat siihen. Köyhyys tahtoi myös vähän aina lähennellä. Niinpä rupesin sivuansioksi harjoittamaan kotona opittua lihakauppaa saadakseni vähän rahaa pidellä. Aina siihen korsi jää, mihin kuorma kaa-

tuu, sanotaan, ja niin se onkin. Vaikka ei siitä kaupastakaan rahaa helpolla käärinyt. Oli jo hyvin saatu, jos voitti 10 prosenttia, kun osti, teurasti ja myi (nykyisin on vallan toisin; kun joka työ on erikseen, se tekee tuottajan ja kuluttajan hinnan eron suureksi). Pärjäsi siinä sentään kun lujasti yritti. Se vain oli haittana, kun niitä kunnallisia toimia rupesi oikein paljon satamaan, ei enää tahtonut muualle joutaa. Ne olivat silloin kaikki palkattomia ja muutenkin raskaita hoitaa sellaisen, joka oli heikompain puolella. Tahtoi aina tulla ylempien kanssa erimielisyyttä, erittäinkin taksoituksissa. Niin joutui taas herrain kanssa vähän niinkuin taistelutoveriksi.

Ei paroninkaan aika ollut kovin pitkä Jokiläänissä. Hän kun oli kova Bobrikovin vastustaja, hänelle tuli äkkiä lähtö Ruotsin puolelle, jonne oli hyvä mennä rouvan kotitaloon. Muuten se paroni oli kovin toimelias ja kaukaa viisas mies. Hän ryhtyi kaukaisimpiakin niittumaita asuttamaan. Paljon vanhoja torppia siirrettiin ja saatiin sillä tavoin kartanon pellot suuremmiksi. Paikoilleen jääneiden torppien maat tulivat yhteen kappaleeseen, kun toiset siirtyivät kaukoniituille. Näin saatiin asunto sillä tavoin sinne, missä maatkin olivat. Isommille niittumaille tehtiin uusia kartanoita, joita vielä paronin poistuttuakin lisättiin, ja kartanoitten vuokraaminen lopetettiin. Kaikki maat otettiin päätilan haltuun sitä mukaan, kuin vuokra-ajat loppuivat.

Paronin lähdettyä tuli tilalle Hj. Göös-niminen herra, joka myös oli hyvin vankka mies mieleltään, niinkuin ruumiiltaankin. Mutta hänen aikanaan en kuullut enää herrain kenenkään ryysyihin kiinni käyneen. Göös itse kun oli sotilassivistyksen saanut mies, niin hän tahtoi vain sanan voimalla vaikuttaa alaisiinsa. Ei hänkään juuri torpparin puheista parantunut. Hän sanoi, että vaikka järvet palaisivat, niin hän ei perää. Ja minä tuumin, että kyllä se on hyvä, kun tyynni kokee, niin ei tarvitse katua.

Niinpä sitten tuli se kova lakko v. 1906, jolloin voimat tyystin koetettiin. Myös sanavoimaa tarvittiin. Tässä jouduin minäkin eturivin miehenä taistelemaan. Meillä ei ollut kovin suuret vaatimukset. En varmaan muista, mutta tunti kai oli päivän lyhennystä. Ja inhimillistä kohtelua taksvärkkimiehillekin vaadimme. Niin pitkälle lakko meni, että oikeus tuomitsi meitä muutamia rohkeampia torppareita pois torpistamme. Muutamat taisivat jo ajatella, mihin nyt lähteä. Mutta minä tuumasin, jotta säkkiin pistivät, mutta jättivät suun sitomatta, koskapa antoivat valitusoikeuden. Olin vielä siinä uskossa, jonka jo paronille sanoin, että sillä työllä, minkä Kujanpäässä vaadittiin, minä elän missä maailman kolkassa tahansa. Menin sentään tuomarin luokse Tammelaan valitusta esittämään. Tällöin alkoi seuraava keskustelu:

Hän sanoi ensin (kun olin jo viimeinen tuomituista): »Ei kait ollut mieleisiä tuomioita, koska kaikki ovat valittaneet?»

Vastasin: »Kaikkea muuta ne olivatkin paitsi ei oikeuden tuomioita».

Hän: »Kuinka niin? Olihan siellä täydellinen oikeus, lautamiehetkin olivat kaikki, asialliset kaikki ja asianajajat molemmin puolin. Oli kyllä virkaatekevä tuomari, mutta se ei vaikuta mitään».

Minä: »Mutta en huomannut siellä lakia käytettävän».

Hän: »Ei ole lakolla lakia».

Minä: »Ja kuinka te voitte tuomita ilman lain turvaa?»

Hän: »Teidän kontrahtinne nojalla».

Minä: »En löydä kontrahtistani sellaista paikkaa, mistä oli kysymys» (näytin kontrahtini).

Hän: »Kyllä se teidät nyt sentään saa takausten nojalla häädettyä».

Minä: »Mutta mihin hän meidät häätää?»

Hän: »Ei kait hänen tarvitse teille paikkaa näyttää, mihin menette».

Minä: »Kyllä se on varmasti näytettävä, jos torpasta häädetään.

Hän: Millä oikeudella te voitte niin kovasti vaatia?»

Minä: »Tunteehan tuomari kunnallislait, ettei kunnasta pois voi ajaa muita kuin pahantekijät, jotka viedään linnaan. Ja kunnassa ei juuri muuta ole kuin kartano ja torpparit, niin onko se oikein, että me kävelemme pitkin maantietä kunnan alueella edestakaisin?»

Hän: »Mutta minäpä en ole Suomessa ennenkään kuullut sellaista kuntaa olevan. Se voikin muuttaa koko jutun».

Minä: »Sen on muutettava. Hyvästi nyt vaan herra tuomari. Kyllä minä ainakin nyt vielä menen Kujanpäähän».

Niin lähdin. Siellä oli naapurin isäntä kanssani. Tultuamme ulos hän sanoi: »Hyvinpä rohkeasti sinä uskalsit puhua sille tuomarille». — »Herrat ovat minut opettaneet rohkeaksi. Eivät he tottele vähällä. Kyllä sen olet nähnyt».

Kyllä tuomari sitten oli varmaankin soittanut kartanoon, koska oli jo, siksi kun kerkisin Jokioisille, 2 käskyä tullut lakkokomitean puheenjohtajalle mennä sopimaan. Mutta minä sanoin, että ei sinne enää sillä tavoin karata. Annetaan vain tietää milloin mennään, että herrat tietävät joukkonsa koota, ja mennään sitten 400 miehen voimalla. Niin tehtiin. He kokosivat joukkonsa. Yhtiön kaikki isännät olivat saapuvilla ja torpparit samoin. Mutta se urakka kestikin sitten pitkän päivän ja olisi kesken jäänyt, mutta Saaren paroni oli hyvä puhemies. Hän oli minulle koko hyvä tuttu, ja kun me yhdessä oikein parhaamme koetimme, niin saimme kumpikin joukkomme taipumaan. Ja taas tuli rauha Jokiläänin, ja torpparit jäivät voittajiksi.

Hallitus ei tainnut olla oikein tyytyväinen, koska se pian myi koko läänin maanviljelysneuvos Kordelinille. Hän, joka oli oikein kauppamies, teki rahaa äkkiä. Kokosi metsästä kaikki suuret puut ja antoi torppareillekin oikeuden ostaa torppansa omaksi. Siihen aikaan sosialistinen aate oli jo levinnyt niin paljon torpparienkin keskuuteen, että heistä kukaan ei ryhtynyt yksityiskauppoja tekemään, vaan alettiin pitää keskinäisiä kokouksia ja keskusteltiin, saataisiinko valtio asiaan osalliseksi. Niinpä sitten v. 1916 pidettiin koko Jokiläänia koskeva yhteinen torpparien kokous. Valittiin jokaisesta Jokiläänin kuuluvasta neljästä pitäjästä edustajat lähetystöön, joka meni asiaa Suomen senaattiin esittämään. Tähän joukkoon tulin minäkin valituksi, mikä olikin paikallaan, sillä ei ollut koko Jokiläänin asiat monelle niin tuttuja kuin minulle, joka kuljin yhtä mittaa ympäri lääniä eläimiä ostamassa. Otin aina samalla huomioon maanviljelysasiatkin, kun olin itsekin maanviljelijä, vaikka rengit melkein saivat kotityöt tehdä, kun itse niin paljon olin poissa kotoa. Niitä sivuhommia oli vuokralautakunnassa, osuuskunnissa ja monta kunnallista tointa, joten täytyi oppia lääni tuntemaan. Tämän huomasi ins. Berlinkin, jonka töissä olin, kun hän sanoi: »Sinähän tunnet joka 'ämmän' karvinkin esittäessäsi aina missä kahvit juodaan». Meitä onnisti aina, mutta kerran hän määräsi itse paikan, ja minä naurahdin. Juodessamme hänen alkoikin särkeä hammasta, niin ettei saanut juotua. Sitten ulos tultuamme hän pyysi minua viemään hänet toiseen paikkaan, ja taas onnistui yhtä hyvin kuin ennenkin. Tällöin hän tuumi, ettei se talon komeus eikä pannun kirkkaus näemmä auta. Sanoin siihen, että samoin ei maanviljelyksessä auta pellon leveys.

Mutta palataanpa ajassa taaksepäin, jolloin Helsinkiin lähdettiin miehissä. Forssan piiristä oli mukana kaksi miestä. Sieltä valittiin myös joukon johtaja, jonka piti olla hyvä köyhän edustaja. Hän veikin meidät kohta Tannerin luokse, joka oli luotettava työväen puolelta. Häneltä sitten kysyttiin neuvoja, mutta hän vastasi tavalla, jota en tahdo tähän jäljentää. Hän pyysi kyllä tulemaan seuraavanakin päivänä vielä, mutta minä sanoin, että ei. Tämän jälkeen menim-

me Haatajan ja Kallion puheille. He olivat oikein asialliset neuvonantajat ja sanoivat, että asia menee kyllä lävitse, mutta täytyy se alkuaan ajaa laillista tietä, niin kyllä loppukin sitten hyvin sujuu.

Niin alkoi sitten torpparien itsenäistämisjuttu. Me pääsimme senaattiin sisään ja saimme erään senaattorin puhuteltavaksemme. En enää muista, mikä hänen nimensä oli, mutta pulska mies ja hyvä puhumaan hän oli. Joukkomme johtaja aloitti ensin puheen ja selitti, millä asialla olimme. Sitten minä pyysin puheenvuoron ja selitin sen, minkä voin torpparien elämästä, sen valo- ja varjopuolet, ja sanoin lopuksi, että arvioni mukaan Jokioisten kartanoiden alueella asuu noin 8000 henkilöä (se menikin koko lailla paikalle; kun väkiluku laskettiin neljästä pitäjästä, tuli vain 53 henkilöä enemmän). Sanoin vielä, että luulisin siellä voivan asua kolminkertainen määrä ja paljon pulskemmin, jos alue tulisi asutuksi oikein kunnollisesti omistusoikeuden pohjalla. Tällöin senaatti kysyi, eikö suurviljelys kannata paremmin kuin pieni. Vastasin, etten usko sen kannattavan niin suuressa talossa, missä tarvitaan paljon palkkaväkeä, jos niille annetaan vähänkin inhimilliset elämänmahdollisuudet. »Olen sen nähnyt ollessani kartanoitten töissä, ja missä vapaus on poissa ja vaatijan sauva aina pystyssä, missä ei muuta nimeäkään juuri saa kuin 'p-le', niin se jos mikään vie työtehon, kun aina täytyy silmää palvella. Siinä väsyykin pahemmin. Mutta jos saa vapaasti tehdä omaa työtään, niin että voi vähän selkääkin oikasta ja henkäistä välillä, niin työtehokin on paljon parempi. Maatalous on kyllä Jokioisillakin tähän asti kannattanut, kun on saatu työväki ilmaiseksi, niin ettei ole tarvinnut palkkaa maksaa, kun on annettu jokin pensaikko vuokralle työtä vastaan. Sitten on monesti käynyt niin, että kun palstansa saa raivattua, niin silloin se otetaan pois, ja saa taas ruveta toisesta paikasta raivaamaan. Näin on ainakin isäni ja minun käynyt. Mutta nyt ihmiset jo osaavat lukea ja saavat kouluissa vähän oppia, niin etteivät tahdo enää tyytyä ainaiseen orjuuteen ja kurjuuteen. He alkavat väistyä mailta kaupunkeihin, mikä ilmiö ei ole eduksi maallemme pidemmälti».

Kun olin tunnin aikaa asioita sillä tavoin selvittänyt, niin senaattori kysyi toisilta miehiltä, puhuiko tuo Kujanpää nyt totta. Toiset vastasivat totta olevan. Hän otti asian hoitaakseen ja lupasi yrittää parhaansa.

Sitten kun tulimme ulos senaatista, niin se forssalainen joukon johtaja sanoi vihaisesti: »Nyt sinä puhuit liian paljon. Se asia menee nyt liian pian lävitse». »No, eikö ole sitä parempi, mitä pikemmin?» tuumasin minä. »Älä niin hupsuja puhu. Olisihan meidän pitänyt mainetta, kunniaa ja palkkaakin niittää, kun kerran hollille pääsimme», tuumi mies. »Sellainenko köyhäin torppien asian hoitaja sinä oletkin, minä en huoli muuta kuin vain saadaan asia reilusti lävitse», sanoin ja sain hänestä vihollisen sellaisen, etten viitsi sitä kertoa.

Kävimme vielä syksymmällä toisenkin kerran ja saimme hyvät toiveet asioista. Sitten keväällä sain seuraavansisältöisen kirjeen:

»Suomen Senaatin kamaritoimituskunta,

Helsingissä toukokuun 8. pnä 1917.

Vuokramiehelle Juho Kujanpäälle.

Sittenkuin Jockis Gods Aktiebolagnimisen yhtiön vuokramiehet Suomen senaattiin jätetyssä kirjelmässä olivat anoneet, että hallitus ryhtyisi järjestämään heidän yhtiölle suoritettavia vuokramaksujansa, katsoi senaatti, asiasta huhtikuun 18. päivänä 1817 oikeustoimituskunnasta esiteltäessä, ettei syytä ole mainittuun anomukseen suostua. Mutta koska anomus kuitenkin osoitti ja jo ennestäänkin on ollut tunnettua, että maanomistusolot Jokioisten kunnassa vaativat valtiovallan järjestelyä, on senaatti tänään Kamaritoimituskunnassa tapahtuneessa esittelyssä asettanut erityisen komitean viimeksimainitunlaista järjes-

telyä pohtimaan ja siitä ehdotusta laatimaan, sekä puheenjohtajaksi tähän komiteaan määrännyt Turun Hovioikeuden kanslistin Aksel Gyllingin ja jäseniksi siihen kutsunut teidät herra vuokramies, sekä maisteri Antto Laiho, tilallisen Juho Astolan, vuokratilallisen A. Aaltosen Forssasta ja varatuomari Timo Korpimaan (Timo Korpimaan tilalle tulikin sitten Kaarlo Harvala). Samalla on senaatti oikeuttanut teidät komitean töiden kestäessä päivärahoina kantamaan 16 markkaa päivältä sekä töitä varten tehtävillä matkoilla matkustamaan rautateillä II:ssa luokassa ja laivassa I:ssä. Tämän kun myöskin, että Suomen Valtiokonttori on käsketty maksattamaan teille nyt myönnetty palkkio komitean puheenjohtajan hyväksymää laskua vastaan, saa kamaritoimituskunta Senaatin päätöksen mukaisesti teille tiedoksi ja noudatettavaksi ilmoittaa.

Rudolf Holsti.»

Tämän komitean kirjurina toimi Hovioikeuden kanslisti Aleks Ekholm. Maisteri A. Laiho ryhtyi komitean tutkimustöitä johtamaan. Hän otti koko Jokiläänin alueelta väkiluvun, jota oli vähän yli 8000 henkeä. Tämän jälkeen me kuljimme ympäri läänin ja otimme kaikki eläimet kirjoihin, huomioimme rakennukset ja luokittelimme maat kolmeen eri luokkaan, niin että voitiin arvioida hinnat, kun oli kysymyksessä joissakin tapauksissa vaihto talollisten kanssa. Maisteri Laiho ja minä olimme aina molemmat mukana, Aaltonen oli toisinaan kolmantena ja olipa tuleva ostajakin toisinaan joukossa. Piirsin aina paperiin, minkälainen maakappale kuhunkin luokkaan tuli. Maisteri Laiho jäi tavallisesti taloon pitämään kirjaa talon muista omaisuuksista sillä aikaa kun me toiset tarkastimme maita. Muistan vieläkin, että kun aloitimme Niemen Nuutilasta, niin me Aaltosen kanssa tarkastimme pellot, emme saaneet ollenkaan ensiluokkaista. Silloin maisteri sanoi, että täytyyhän tällaisessa talossa olla ensiluokkaistakin peltoa ainakin vähän. Sanoin: »Jos meillä ei ole parempaa maata kuin I luokan, niin mitä me sitten huomenna teemme, kun menemme Vaulammin puolelle?» Sitten kun aamulla menimme Mattilan pellolle, Laiho tuli mukaan. Sanoin siellä: »Kohta tässä olisi nyt sitä ensiluokkaista»! Niin hän sanoi: »Onpa totisesti, mistä sinä sen eilen siellä tiesit, että täällä on näinkin hyviä peltoja?» Vastasin tuntevani Jokiläänin koko hyvin. Tämän jälkeen ei enää erimielisyyttä tullutkaan muuta kuin kerran. Huhtaan Kallioisissa hän tiukkasi I luokan maata, mutta sanoin, ettei sitä löytyisi tästä torpasta. Tällöin hän katseli torpan ympärillä olevaa perunamaata ja sanoi, että eikö sekään ollut ensiluokkaista. Silloin sanoin, että olisivatpa kaikki Suomen järvet ja kalliot ensiluokan peltoa. Työ tässä vain on ensiluokkaista, eikä meidän sovi ihmisten töitä luokitella, vaan maan laatua. Kallioisten torppa oli tehty korkealle kalliolle ja perunamaa myös.

Sillä tavoin me sitten kuljimme koko Jokioisten alueen. Kävin aina kartanossa vaihtamassa sen kylän kartan, missä kuljimme. Kartan mukaan oli parempi kulkea metsissäkin.

Seuraavalla kerralla kun tavattiin, niin olimme taas hyvät ystävät. Hän oli myös sen laatuinen herra, että piti arvossa mienen, joka uskalsi vastustaa. Niinpä hän sitten kerran kun olin hänen jutuillaan, rupesi esittämään: »Koska sinä olet niitä torpparien uudistusasioita niin kiivaasti puuhaillut, mene tekemään sinne Yönin niitulle uusi talo malliksi, minkälaisia luulet niiden täytyvän olla. Se niittu on niin pahan tien takana, että kartanon ei kannata sitä hoitaa, ja siinä olisi viljelysmaata parikymmentä hehtaaria, minkä olet vaatinut torppareille annettavaksi». Minä vähän vastustin. En minäkään aina voisi rakentaa, kun Kujanpään sain vähän asuttavaan kuntoon. Mutta hän sanoi, että kartanokin auttaa »Kyllä tiedän, mitä kartano auttaa», sanoin. »Kerran pyysin paronin aikana nauloja, mutta hän sanoi:

'Itse siinä asutkin', eikä antanut». — Mutta syksyllä 1917 Lindstedt käski esittämään vaatimukseni, ja minä sanoin, että jos kartano antaa kaikki rakennusaineet, mitä torppaan kuuluu, niin kyllä itse rakennan. Ja niin kauppa tehtiin. Sain niitun haltuuni. Siinä oli rahkasuo keskellä ja viljeltyä molemmin puolin. Ryhdyin kapina-aikana 1918 kiivaasti rakentamaan sekä suota ojittamaan ja kuokkimaan.

Palaan tässä vielä niihin valtion komitean toimiin. Komitea kokoontui aina tavallisesti Turussa, jossa puheenjohtaja ja kirjuri asuivat. Keskustelut venyivät joskus hyvinkin pitkiksi. Muistan kerran, jolloin oikein kiivaasti lausuin, etten soisi maailmaa niin p-leen huonosti asuttavan, mitä se tavanmukaisella torppariasutuksella tulee asuttua. Silloin oli keskusteltavana hallitukselle tehtävä esitys, millä tavoin torpparien olot järjestetään, jos valtio ostaa Jokiläänin. Toiset olivat sillä kannalla, että pidetään torpat valtion vuokratiloina; valtion alaisena on sentään edullisempi kuin yhtiön torppareina. Ja Laiho esitti vielä senkin mahdollisuuden, ett'i annetaan 10 vuoden kontrahti ja sen kuluttua on sitten aina veroa lisättävä tai helpotettava mahdollisuuksien mukaan, miten torppari voi edistyä. Silloin koetin selvitellä, että se on kaikkein pahin, mitä voi ajatella. Olen huomannut elämässä, että emme ole niin urhoollisia kukaan ihminen, että tekisimme kaikkemme, kun tiedämme kuormaa lisättävän sen jälkeen, kuinka onnistumme. Kyllääntyyhän siihen hevonenkin, vaikka on vähemmän järkeä, ja vapaus on kansan kallein asia, sen edestä voi vaikka kuolla. Jos me saamme valtion välityksellä torppamme itsenäiseksi, n'in silloin nähdään, eikö elämäntahti muutu, kun jokainen on omassa työssään tarvitsematta pomon silmää peljätä. Olen ottanut huomioon sen, että jos ollaan valtion tai ison yhtiön työmailla, n'in siinä aina tahtoo olla pääasiana päästä niin vähällä työllä kuin mahdollista, kun vain saa hyvän palkan, s'llä kyllä valtio maksaa jaksaa. Niin ettei se ole kansan onni, koska valtio on omassa itsessämme. Mutta tahtoisin vielä huomauttaa, että ei tehtäisi liian pieniä tiloja. Tarvitsisi olla noin 20 à 25 ha:n viljelysala, niin että siinä olisi kahden hevosen työmaa, kun peltovälineet eivät oikein luista yhden hevosen perässä, eikä taas hevosen pitäminen laiskana ole talolle eduksi. Silloin puheenjohtaja sanoi, etiä hän kannatti esitystäni. Tällöin Laiho väitti, että toiset torpparit vaativat olla torppareina. Niin sanoin, että tehdäänpä koetus. Kyllä tuon nimet toisella kerralla kun tulemme, kutka vielä tahtovat olla torppareina. Päästyäni kotiin toimitin kohta kokoukset kaikissa neljässä eri pitäjässä ja sain niissä puhutella 200 torpparia. Kaksi heistä oli torpan kannalla. Oli taas hyvä seuraavalla kerralla näyttää toisille komitean jäsenille, mitä mieltä torpparit olivat. Niin ei sitten muuta kuin pyydettiin valtio ostamaan ja välittämään Jokilääni torppareille, minkä se sitten tekikin.

Mutta sitten Jokiläänin pääomistaja Kordelin sai surmansa kapinan alkajaisiksi, ja Risto Ryti, joka oli sen ajan etevimpiä tuomareita, tuli kuolinpesän hoitajaksi. Hän lähetti Jokioisten isännöitsijäksi rouvansa veljen, insinööri Jarl Serlachiuksen. Tulin kohta hänen kanssaan tutuksi käydessäni konttorissa kyläkuntain karttoja vaihtamassa. Hän kävi myös luonani uudistorpan paikkaa ja rakennushanketta katsomassa ja meille tuli paljon puhetta torpparien elämästä. Muistan kerran, kun olin Jokioisten konttorin pöydän vieressä, että hän oli sosialisteille pahoillansa ja varoitti niille täyttä luottamusta antamasta. »Minä olen nyt myös tehtaan isäntänä ja kävi niin, että lisäsin palkkaa eräälle vanhalle palvelijalle ja se pääsosialisti tuli ja nuhteli kovasti. Ei tuo vanha palvelija olisi muka palkanlisää tarvinnut, mutta kyllä hän itse, koska oli vielä nuorikin.» Kysyin, pitikö insinööri sellaista miestä sosialistina. Selitin, että mikäli minä ymmärsin

sosialistista ohjelmaa, sen pitäisi olla heikompain turvaksi, sen aatteen kannattajain veljet keskenään. Mutta mitä minä olen asiaa Jokioisilla tarkkaillut, ei sosiaalidemokraattista ohjelmaa seuraa koko pitäjässä muuta kuin 3 miestä, ja minä yritän. Silloin hän mainitsi erään miehen ja kysyi, oliko hän minun mielestäni sosialisti. Myönsin. Olisivatpa kaikki sellaisia, niin minäkin silloin heihin yhtyisin. »Mutta mitä ne toiset sitten ovat?» kysyi hän. — »En osaa oikein vastata, miksikä heitä sanoisin, mutta eikö anarkistinimitys sopisi sellaiselle, joka ei muusta huoli, kuin vain saisi oman puolensa pidettyä», selitin. »Ehkä se sopii hyvinkin niille», vastasi hän.

No niin. Sitten alkoi kapina ja tuli kiire työruuhka. Punaiset määräsivät lihaa toimittamaan niin paljon, että se piisasi. Samaan aikaan oli vielä rakennusaineet toimitettava omalle ja Rehtijärven kansakoulun rakennukselle. Osuuskaupan hallituksen esimiehen toimi aiheutti myös töitä, ja lisäksi tulivat monet kunnan toimet. Ei kerinnyt paljon tulemaan yöllä uni eikä päivällä nälkä. Ja mikä pahinta sain vielä uusista naapureista sellaisia vihollisia, että he toimittivat minulle punaisilta kuolemantuomion. Se jäi kuitenkin toimeenpanematta, kun määräsivät sellaisen miehen, joka ei tohtinutkaan tulla mestaustani toimittamaan, mistä sitten vielä koituikin monelle punaiselle hengen pelastus. Olen jälkeenpäin ajatellut, että silloin vasta alkoikin Luojan asettama suurin elämäntehtäväni, joka ei ollut ruusuilla tanssimista niissä olosuhteissa. Olen tullut siihen käsitykseen, ettei ihminen pääse irti Luojan määräämistä tehtävistään, vaikka olisi kuinka paljon helpompia ja mainehikkaampiakin tarjona. Niinkuin niitä minullakin olisi ollut jo ennen elämäni varrella.

Keväällä kun kapina loppui, oli Jokioisilla hyvin paljon sotavankeja. Insinööri-isännöitsijä oli piirin komendanttina, ja kun hän oli minulle tuttava, niin hän antoi vankeja minulle töihin sillä ehdolla, että takaisin, että ne pysyivät, eivätkä mihinkään luvattomille teille lähde. Otin niistä 2 urakkasakkia. Toiset tekivät asuin-, toiset karjahuoneet, ja talo tuli äkkiä valmiiksi, vieläpä suotakin kuokituksi iso kappale. Siitä sain jo syksyllä hyvin nauriita, silloin kun tahtoi nälkä tulla vieraaksi paremmin kuin nyt viime sodan jälkeen.

Sitten kävi sillä tavoin, että valkoiset olivat naapuristani löytäneet punaisen pakolaisen ja veivät naapurin isännänkin Jokioisiin selvittelemään asioita. Minulla sattui myös taas olemaan asioita komendantti Serlachiuksen luo. Hän alkoi minulta tutkia naapurin hommia, jolloin sanoin, etten tiedä niistä mitään, kun meillä ei ole mitään suhteita keskenämme, koska hän oli pahoillaan siitä, kun minä sinne kulmalle menin taloa tekemään. Tällöin hän vei minut mukanaan esikuntaan ja käski poliisin tuomaan naapurin sinne. Hän tuli ja kun näki minut siellä, hänen sisunsa paisui niin, ettei hän voinutkaan sanojansa hillitä, vaan ärjäsi kiivaasti: »Tappakaa p-leet paikalla, minä en pelkää». Silloin komendantti selitti, että se aika on aivan lähellä, ja poliisille hän sanoi: »Viekää sinne, mistä ehtoolla viedään». Mutta minä sanoin, että hyvät herrat, eikö tuo ole sentään liian pikainen tuomio, eihän kiivasluontoinen, tyhmä talonpoika aina huomaa sanojansa punnita. Ei asia minulle muuten mitään kuulu, mutta kun mies on aivan naapurini, olen velvollinen hänen puolestansa armoa pyytämään. Niin komendantti sanoi: »Olkoon nyt sitten viikon vankina, että näen, mikä mies hän oikein on». Mutta sitten viikon kuluttua hänen vaimonsa oli muka saanut tiedon, että miehensä tulee kumminkin ammuttavaksi ja poikkesi jo kysymään minulta, mahtaisko auttaa, jos menisi pyytämään häntä pois. Vastasin, etten luule siitä apua olevan, menisi vain itsekin samaan kuoppaan, koska vaimo ei kuitenkaan osaisi suutaan hoitaa niin tarkasti, kuin siellä tällä kertaa pitäisi. Hän pyysi, että minä menisin. Suostuin ja lähdin. Mut-

ta kyllä kovalle otti, ennen kuin tuomio peruutettiin. Komendantti kyseli, mitä hyötyä minulle siitä olisi, olihan mies vihamieheni. Mutta minä sanoin, että onhan se Raamatussakin, että mitä enemmän voit rukoilla vihollisesi puolesta, sitä tulisemmat hiilet hänen päänsä päälle kokoat. Ja niin kävi, että aamulla mies päästettiin kotiin ja käskettiin minun kanssani sopimaan vanhat asiat. Mutta eihän naapuri sitä tullut tekemään ennen kuin vuosien takaa.

Mutta ei kulunut pitkää aikaa, kun jälleen jouduin kovalle koetukselle. Kun taas menin komendantin puheille, hän tuli konttorin edessä vastaan, tervehti ja kysyi, kuinka meillä voidaan. Vastasin, että kyllä meillä sentään menee vanhaa rataansa, mutta täällä teillä näyttää kauhealta. Ei ole sivistyneen kansan mukaista ampua sotavankeja, ei lakimmekaan sitä puolla. »Sotalaki kyllä sen myöntää, sitten kun on tutkittu ja syylliseksi havaittu, mutta ei ilman tutkimusta». Siitä tuli niin kova väittely, että se kesti melkein tunnin ajan. Sitten hän lopulta selitti, että kukaan ei vankeja puolusta, vaan tekevät ilmiantoja heitä vastaan. Sanoin, ettei kukaan uskalla tulla heitä puolustamaan, kun pelkäävät oman henkensä menetystä. Sitten komendantti ilmoitti, että vangit viedäänkin Tampereelle tutkittavaksi. Sen jälkeen ei enää ammuttu yhtään, vaikka Jokioisillakin oli vielä kertoman mukaan 40 sellaista vankia, joita olotti kuolemantuomio. (Ylipäällikön päiväkäsky kuolemantuomioiden lopettamisesta annettiin toukok. 19. pnä 1918. Toimituksen huomautus.)

Palaan nyt taas torpparien itsenäistyttämisasiaan. Jokioisten komitean työ oli käynnissä kapinasta huolimatta. Me teimme arvioinnit kaikesta omaisuudesta. Saatiin 30 miljoonan arvio, joka lähetettiin senaatille. Ehdotus tuli siellä hyväksytyksi ja senaatti päätti ostaa koko Jokiläänin ja sattuikin niin paikalle, kun oli tulla kilpailija myös peliin. Kun juuri illalla olimme saanut senaatista tiedon, että ehdotuksemme oli hyväksytty, niin seuraavana päivänä taas jouduin sen insinöörin puheille ja hän kysyi kohta: »Mitä se Jokioisten komitea nyt aikoo saada toimeksi, kun täällä on nyt saksalainen ostaja, niin että tarvitsisi saada tieto komitean toimista». Sanoin, että komitea on nyt valtuutettu ostamaan koko Jokiläänin. Niin hän kysyi heti: »No mitä te maksatte siitä?» Vastasin, että en osaa sanoa mitään, kun en ole kuullut mitä siitä vaaditaankaan. Hän sanoi, että 39:ään miljoonaan oli pyyntö, mutta alensi 38:aan miljoonaan, kun eräs saksalainen tarjosi 36. Kylläpä veti nokan alaspäin, mutta sentään rohkenin sanoa, että meidän tarjouksemme oli 30 milj. ja eipä kait insinööri niin ahdasmielinen ole, että rupeaa sitä saksalaisille myymään, kun terran oman maan valtio ja omat alustalaiset sitä haluavat ja Kordelin-vainaakin sitä mieltä oli, että alustalaisille se myydään itsenäiseksi. Hän sanoi olevansa samaa mieltä, että suomalaisille olisi paras myydä, jos vain saisin toiset asialliset siihen suostumaan. Samalla hän kysyi, voisinko vähän lisätä hintaa, jos hän ei saisi toisia suostumaan. Vastasin luulevani jollakin tekosyyllä saatavan lisää pari miljoonaa, mutta koska insinööri on tähän valittu esimiehenä toimimaan, niin luulen, että voit menetellä kuinka itse vain haluat. Ei tässä pesässä perilliset painosta, jos vain itselläsi hyvää tahtoa riittää. Hän sanoi riittävän ja ojensi kätensä sanoen: »Tehdään sitten se kauppa kahteen pekkaan, mutta auta sitten, jos tarvitsee.» Silloin oikasin käteni ja sanoin: »Tässä on kyllä lapa, joka ei vapise, et kyllä luullakseni apua tarvitse», mutta samalla laskin käteni povelleni ja sanoin: »Ai! mutta minulla ei olekaan rahoja muuta jos 15 penniä ja se on pieni osa 30 miljoonan kaupassa». Tähän hän sanoi, että pannaan kirjoihin, ei tätä taloa ole kait koskaan puhtaalla käteisellä ostettukaan. Ja niin se kauppa sitten tuli tehdyksi.

Mutta sitten parin viikon kuluttua tuli 2 senaattoria sitä kauppaa valmistamaan, eivätkä tainneet tietää millä hinnalla se kauppa oli tehty, koska insinööri sanoi heidän tinkineen yhtä miljoonaa siitä alkuperäisestä hinnasta, mutta kun hän sanoi, millä hinnalla minä olin sen kaupan kiinni lyönyt, niin toinen senaattori tuli eteeni kysyen: »Tekö olette niin paljon saaneet tingittyä?» Hän väitti, että ei 8 miljoonaa ole vallan vähän. Vastasin, että olen mullin hinnasta joskus tinkinyt puolet, eikä tässä tullut edes neljättäosaa.

— — — —

Forssan Lehdessä (laajempana) 29. 6., 1. 7., 13. 7., 15. 7. ja 20. 7. 48.

J. Kalliola.

Forssan kirkko ja kirkkokuoro 30-vuotias.

Huomenna tulee kuluneeksi 30 vuotta siitä, kun Forssan kaunis kirkko v. 1918 juhlallisesti vihittiin tarkoitukseensa. Köynnöksin ja kasvein koristetussa kirkossa oli silloin yli 2000 henkeä. Tri E. Kaila suoritti pappien avustamana kirkon vihkimisen ja Forssassa aikaisemmin pariinkin otteeseen pappina toiminut pastori Hannes Sjöblom (Keijola) piti juhlasaarnan. Op. J. Ranttilan johama kuoro huolehti laulusta sekä juhlajumalanpalveluksessa, että illalla liturgisessa jumalanpalveluksessa, ja taiteilija Viljo Mikkola hoiti urkurin tehtävät. Kuoro esitti mm. Te Deumin kaksikuoroisena, urkujen myötäillessä pienen ja isomman kuoron vuorolaulua. Iltaohjelmassa puheiden ja kuoro- ym. ohjelman lisäksi tireht. Mikkola soitti muutamia arvokkaita urkusävellyksiä. — Juhlapäiväksi nuori Forssan Lehti oli julkaissut sisältörikkaan juhlanumeron.

Juhlassa esiintyneen kuoron nimen vaihtuminen kirkkokuoroksi voidaan asiallisesti katsoa alkaneen siitä päivästä, vaikka sen entinenkin — Forssan lähetyskuoron — nimi vielä jonkin aikaa säilyi myös julkisuudessa. Lähetyskuoron nimen sille oli sen perustaja antanut. Pakanalähetystyössä ansioitunut pappi H. Sjöblom, joka Kiinasta palattuaan oli saanut tuomiokapitulin määräyksen Forssan seurakunnan v.t. kappalaisen virkaan v. 1909, perusti täällä heti ensimmäisenä vuonna Forssan Lähetysyhdistyksen ja seuraavana vuonna Lähetyskuoron, jonka johtajaksi hän onnistui pian sen jälkeen kiinnittämään juuri Forssaan muuttaneen opettajan J. Ranttilan. Yhdistyksen ja sen kuoron toimeenpanemista iltamista ja juhlista kertynyt puhdas tulo luovutettiin kokonaan ulkolähetystyön hyväksi.

Sjöblom oli musikaalinen ja pysyi myös perustamansa kuoron uskollisena tenorilaulajana ne vuodet (1909—12 ja 1915—16), mitkä hän Forssan pappina toimi. Hän oli vilkasluontoinen, toimintahaluinen ja innokas, joten

kuorokin hänen toimestaan joutui tuskin »lapsen kengistä» päästyään esiintymään jo lähikylissä, jopa naapurikirkoissakin. Niiden kolmen vuoden aikana, jolloin Sjöblom oli Forssasta välillä poissa, ennätti kuoro vahvistua ja syventyä työhönsä kotoisissa ja paikallisissa tehtävissä siinä määräsä, että Sjöblom, tultuaan toistamiseen Forssan papiksi, järjesti vain »omin päinsä» kirkkolaulajaisia eri tahoille; ensimmäiset v. 1915 Somerolle ja sitten samanlaiset Urjalaan ja Akaaseen.

Hänen poissaoloaikanaankin kuoro vieraili lähempänä, esim. Mustialassa ja Jokioisten palokunnantalossa, esittäen mm. Tsaikovskin Kiitoslaulun, Maasalon Kuusniemen kuorolle säveltämän osittain 6-äänisen säv. Oon vieras muukalainen ja Mikkolan koraalimotetin, jossa tenorilla on melodia (nyk. virsi 323). Someron matkalla oli ohjelmassa kokonaista 11 kuorolaulua, kaksi maist. J. Saarisen esittämää kirkkoaariaa, rov. E. J. Karasen puhe ja tireht. A. L. Salmisen soittamana kolme urkusävellystä. Kuoro-osa sisälsi mm. Klemetin sov. Ah, Jeesus aarre armahin, Madetojan Ei multa mitään puutu, Bachin säv. Vaeltaja erämaiden, Jäkelin Psalmi 28 ja Hannikaisen Kiitoslaulu. Arvostelu oli erittäin myönteinen. Uuden Auran kirjoittaja totesi kuulijakunnan kiitollisuuden, että »kuoron matka Somerolle oli oikeaa voittokulkua laulun mahdilla». — »Kuoro kykenee vaikeampiakin uutuuksia esittämään harvinaisen taiteellisesti.» Kirjoittaja oli ihastunut myös yksinlaulajan mahtavan barytonin esityksiin ja tireht. Salmisen loisteliaasti suorittamiin urkusävellyksiin.

Urjalan kirkossa kuoro oli ottanut ohjelmaansa mm. Maasalon kauniin sävellyksen »Pois armas päivä kulki», jonka keskiosassa altto laulaa nyk. virren 539 vanhan sävelmän melodian muiden äänien sitä säestäessä. Siellä laulettiin myös Vennerbergin säv. Psalmi 24, jonka urkusäestyksen etevä urkuri A. Källström (nyk. Puronto) hoiti, maist. Saarisen esittäessä sooloosat. Källström soitti myös muutamia arvokkaita urkusävellyksiä. — Urjalaiset kestitsivät kuorolaisia kunnantalossa ja kyyditsivät vapaasti asemalta kirkolle ja taas takaisin asemalle. Kuulijoita oli Urjalassa kuten Somerollakin toista tuhatta henkeä, Akaassa (illalla) n. 300.

Suurin osa Lähetyskuoron jäseniä kuului samalla myös isänmaalliseen kuoroon, kun näillä kuoroilla oli sama johtaja, ja päinvastoin Lähetyskuoro sai tarvittaessa vahvistusta isänmaallisesta kuorosta. Niin esim. adventtina v. 1916 esitettiin Händelin laajasta Messias-oratoriosta niin suuri osa, että se aarioineen ja välisoittoineen kesti yhteen menoon n. puolitoista tuntia. Samoin Lähetyskuoro oli mukana siinä kuorossa, joka rouva Ina Ahteen johtamana v. 1913 Rukoushuoneen (nyk. seurakuntatalon) väliaikaiseksi kirkoksi vihkimistilaisuudessa esitti Haydnin säv. oratorion »Luominen». — Kuoro joutui melko usein esiintymään niin tässä väliaikaisessa kuin sitten uudessakin kirkossa kirkko- ym. juhlissa. Varsinkin ensimmäisenä adventtina oli useimmiten liturginen iltajuhla vieraine puhujineen.

V. 1924 tuli vt. kanttorina toimineen

J. Ranttilan jälkeen seurakunnan vakinaiseksi kanttori-urkuriksi kantt. V. Roos, jonka aikana sitten seuraavana kesänä esitettiin rovastikunnan juhlissa (Forssassa) juuri painosta ilmestynyt Madetojan suvivesper ja edel'een aina adventtina vuosittain joko Maasalon tai Mikkolan säv. Adventtivesper. Kuoro kävi vielä silloin tällöin myös entisen johtajansa johdolla myös maaseudun juhlia avustamassa: esim. Teuron seurakuntatalon vihkiäisissä v. 1926, vieläpä seuraavana vuonna sen vuosijuhlassakin. Samoin Loimosten kansakoulun vihkiäisjuhlassa 1928. — Suurin osa kuoroa osallistui myös kesäisin maakuntajuhlien kuoroon, kuten se oli ollut mukana laulujuhlakuorossakin Forssassa v. 1923.

V. 1928 op. Ranttila harjoitti kirkkokuorolle tireht. V. Rauha'an säveltämän kauniin kantaatin Tuhlaajapoika, jota sitten parin vuoden aikana esitettiin Forssan kirkossa kahdestikin, Seurakuntatalossa kerran, Tammelan kirkossa, Jokioisten kirkossa ja Seurakuntatalossa, Ypäjän ja Humppilan kirkoissa. Kuoro oli näitä tilaisuuksia varten saanut vahvistusta mm. yhteiskoulun ylempien luokkain parhaista laulajista, sillä ko. kantaatti sisältää myös neliäänisiä naiskuoro-osia. Solisteina oli isän osassa maist. J. Saarinen ja tenoriäänisessä pojan osassa past. J. A. Kuusisto, pari kertaa kantt. V. Roos. Urkusäestykset hoiti tireht. A. Summanen, paitsi seurak.taloissa ja Ypäjän kirkossa kuoron johtaja. Kaikissa näissä tilaisuuksissa kuulijat ihastuivat ko. sävellyksen kauneusmaailmoihin. Niinpä muuan ypäjäläinen kirjoitti Forssan Lehteen — kirkon silloisen urkuparvekkeen ahtauttakin huomioiden — mm: »Tulivat ja voittivat, vaikka olivat kuin sillit tynnyrissä —» »— ja johtajalla muutenkin o'i ylivoimainen työ hoitaa säestystä ja johtaa lau'ua. Kaikesta huolimatta esitys onnistui yli odotusten. Minä onnittelen forssalaisia!» — Osa kirkkokuoroa oli mukana myös siinä parikymmenhenkisessä valiokuorossa, joka avusti Lounais-Hämeen radio-ohjelmaa Tampereella 1934, esittäen mm. Kuulan sävellyksen »Sävel», Boreniuksen »Muiston» ja V. Pesolan L.-H:n Kotiseutuyhdistykselle säveltämän kolmiosaisen laulun »Esi-isille».

Kanttori Roosin aikana Lounais-Hämeen kanttori-urkuriyhdistys alkoi järjestää alueellaan kirkkolaulujuhlia, joihin Forssan kirkkokuoro on säännöllisesti osallistunut. Ensimmäiset se'laiset pidettiinkin Forssassa 1938, toiset Urjalassa 1945 ja kolmannet viime vuonna Somerolla. Tä'lä välin kuoro osallistui kanttori Sulo Saaritsin johdolla myös yleisiin kirkkolaulujuhliin Jyväskylässä 1946. Saarits oli va'ittu Forssan seurakunnan kanttoriksi 1940, mutta sota-aikana tehtäviä hoiti väliaikaisena ensin nykyinen viran hoitaja kanttori A. Aartio ja sitten postivirkailija Y. Virtanen. — Muutamat tämän kirkkokuoron laulajista ovat siinä o'leet yhä jotenkin sen alusta alkaen, joku aivan Lähetyskuoron perustamisesta saakka. Toivomme Forssan kirkkokuorolle pidetyn johtajansa kanssa parhainta menestystä kuorotyössä seurakunnan rakennukseksi. *J. R-a.*

Forssan Lehdessä 14. 9. 48.

Puolivuosisataa Jakkulan kylän palosta.

Tänään tulee kuluneeksi 50 vuotta eräästä suurimmista tulipaloista, mitä Lounais-Hämeen alueella on meidän aikanamme ollut. Elokuun 28. pnä 1898 paloi näet Someroniemen (silloin kirjoitettiin vielä Someroniemen) kappelissa Jakkulan tiheästi rakennettu kylä melkein kokonaan.

Oli sunnuntai, ja kylän täysikasvuinen väestö suurelta osalta kirkossa. Puhalsi kova tuuli. Kärjen talon katolle lensi kipinä. Myrskyssä se virisi nopeasti ja riistäytyi pian kautta rakennuksen. Suuri vaara uhkasi, sillä kylä oli tiheästi rakennettu. Jutan, Huuvan, Hamppulan, Paakkalan ja Paavolan (pappilan) talot olivat niin liki toisiaan, että vain viitisen metriä oli niiden väliä. Kärjen talo, josta tuli sai alkunsa, sijaitsi kyllä maantien alapuolella, paikassa, missä sitten oli (ja taitaa vieläkin olla) postitoimisto. Mutta kyläpäästä ei sekään sijainnut kuin 20—30 metrin päässä, ja tuuli puhalsi kylään päin.

Kesti kauan ennen kuin apua saatiin. Huuvan Väinö juoksi kirkkoon, jonne matkaa on useita kilometrejä, ja huusi ovelta väelle, että Jakkulan kylä palaa. Jumalanpalvelus keskeytettiin, ja kaikki kiirehtivät sammutustöihin. Ruiskuja juoksutettiin naapurikyliistäkin. Sillanpää-niminen mies, joka oli aikanaan palvellut sotaväessä, otti sammutustyön johtoonsa. Palavat kekäleet ja esineet lentelivät kovassa tuulessa toisiin kyliin asti.

Taloista kannettiin tavaroita ulos, mutta pappilan arkiston muisti vain yksi mies, entinen kirkonisäntä Kustaa Virtanen (Ritala). Hän juoksi Oinasjärveltä asti kolmen kilometrin matkan niin nopeasti, kuin suinkin jaksoi. Hän muisti velvoittavasti, mitä kolme vuotta aikaisemmin kuollut pastori Erik Rautell oli hänelle sanonut: Jos joskus täällä syttyy tulipalo, muista pelastaa ainakin nämä kirjat, jotka ovat tässä pöydällä. Ja Rautell oli viitannut silloin käytännössä oleviin, siis viimeisiin kirkonkirjoihin. Kustaa Virtasta huudettiin nyt kantamaan huonekaluja taloista ulos, mutta hän ei kehoituksia kuullut, vaan riensi suoraan pappilaan. Hän kokosi Rautell-vainajan osoittamat kirkonkirjat ja muitakin kirjoja ja papereita pöytälaatikoista, kietoi ne peitteisiin ja kantoi kauas pellolle. Kolme matkaa hän ehti tehdä, mutta kun hän yritti neljättä kertaa juosta sisään, pappilan katto jo romahti alas. Mutta sillä aikaa kerrotaan pappi Eleniuksen olleen polvillaan maassa ja rukoilleen.

Mitkään sammutusyritykset eivät auttaneet. Kylän kaikki muut talot paloivat, paitsi Häntä, jonka rakennukset sijaitsivat vähän kauempana, ja jokin pappilan aitta.

Näin paljon tulipalosta vielä muistetaan kertoa. Lisättäköön tähän, mitä esim. Hämeen Sanomat kertoi siitä numerossaan 101:

»V.k. 28 p:nä pääsi valkea valloillensa Someroniemen Jakkulan kylästä erään talon asuinrakennuksen katolla sinne lentäneestä kipunasta. — — Kotosalla ei talossa ollut muita kuin emäntä ja eräs vanha ukko, nuoriväki oli marjassa ja aikuiset kirkolla, sillä valkea pääsi irti noin klo 11 päivällä. Tulen sammuttamista kovalla myrskyllä ja kuivalla ilmalla ei ollut väen puutteen tähden ajattelemistakaan. Ukko koetti asuinrakennuksen ullakolta pelastaa säilyttämiänsä rahoja, noin 700 mk, mutta se oli jo mahdotonta, töintuskin sai vanhus pelastettua itsensä pudottautumalla ullakosta alas ja loukaten siinä itsensä pahasti. Pian levisi valkea naapuritaloonkin, ja siitä aina seuraaviin taloihin, niin että 1½ tunnin kuluttua oli kuusi taloa palanut kaikkine irtaimistoineen poroksi ja vielä osa seitsemättäkin joutui liekkien uhriksi. Ihmishenkiä ei kuitenkaan joutunut hukkaan. Eräässä talossa joutui valkean saaliiksi kaksi sikaa, muu karja oli laitumella. Kaikki liekkien saaliiksi joutuneet talot kuin myöskin irtaimisto olivat vakuuttamatta, paitsi pappila. — — Palaneeseen kylään ei jäänyt eheäksi kuin yksi talo, lukuunottamatta äsken mainittua puoleksi palanutta. — Kylä oli vanhaan tapaan rakennettu ryhmäkylä, paitsi palamatta jäänyttä taloa, joka oli erinänsä kylästä.»

*

Kirjailija Helvi Hämäläinen, jonka sukujuuret äidin puolelta johtavat Somerniemelle ja joka viettää kesää aivan Somerniemen naapurissa, Arimaalla, on Jakkulan kylän paloa kuvaillut romaanissaan 'Kylä palaa' ja ilmeisesti niin, että kuvauksen pohjana ovat vanhojen ihmisten muistelukset.

*

Somerniemen kyliä on ennenkin valkea vainonnut. Aikakirjat näet kertovat, että 1699 paloi Viuvalan kylässä Kaurasen ja Kumunin talot sekä Pispan ratsumiehen huoneet. Elokuun 27. pnä 1727 kohtasi Oinasjärven kylää suuri onnettomuus, kun Jusoilan, Kokon, Kuritun ja Seppälän talot paloivat kokonaan, yhteensä 53 eri rakennusta, kaikki irtaimistoineen. V. 1883 taas paloi Piispan talon asuinrakennus. Kun siinä ei ollut moneen vuoteen asuttu, tapahtumaa epäiltiin tuhopoltoksi (Suometar 1883, 10. 12.).

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä (laajempana) 28. 8. 48.

Lounais-Hämeen kunnat

Esitetty Lounais-Hämeen kunnallispäivillä Somerniemellä 14. 8. 48.

— — —

Lounais-Hämeeseen on jo muinaisaikoina tullut asutusta monelta ilmansuunnalta, ensin keskisen Urjalan kalaisten järvien rantamille jo yli 1.200 vuotta sitten, jolloin muu lounainen Häme vielä oli suurten metsien peitossa, lähinnä sydänhämäläisten erämiesten saalismaina. Noin 800 taikka 700 vuotta sitten ilmaantui vakinaista asutusta Loimijoen varteen nykyiselle Ypäjälle ja Jokioisiin, Tammelan, Somerniemen ja Someron keskusjärvien hedelmällisimmille rantaäyräille sekä sata, paikoin parisataa vuottakin myöhempään Humppilan ja Etelä-Someron kyliin, viimeksi Koijärven nykyisille sydänseuduille.

Silloin kun historian valo ensi kerran lankee Lounais-Hämeen maille, alueen keskeltä kulkee kahden pitäjän valtaraja, Kalvolan ja Loimon pitäjien. Vielä 1400-luvun loppupuoliskolla tuo raja suuntautui Loimijoen suupuolelta nykyForssan kautta pohjoisluoteeseen, kohti Urjalaa. Siitä mainitaan vain vajaa kahden peninkulman pituinen katkelma Salmistonmäestä Vuoltuun, joka on lähellä Matkun asemaa. Miten Kalvolan pitäjän raja kääntyi Loimijoen suupuolessa, siitä ei ole lähempiä tietoja. Mutta 1500-luvun alusta tiedetään tarkaleen, mitä kyliä kuului Loimon pitäjään; sen käräjiä näet istuttiin Portaassa, välistä Ojaisilla, toisinaan myös Mustialan kylässä ja sakkoluettelot ovat säilyneet. Niiden mukaan Loimon pitäjä käsitti silloin melkein koko nykyisen Tammelan, Jokioisten, Humppilan eteläosan, vanhan Perttulan kappeliseudut, koko muun Someron paitsi ei eteläosaa, Ylistaron eli Somerniemen kulmakunnan sekä lisäksi nykyiseltä Uudeltamaalta ns. Metsäkansan seudut, nim. nykyisestä Pusulan pitäjästä lähinnä Somerniemeä sijaitsevat 8 kylää, ynnä Kärkölän metsäalueen. — Loimon pitäjä ei siis ollut sama kuin Loimaa, vaan alkuperäisen Lounais-Hämeen sydänseutua. Se oli jo varhaiskeskiaikana muodostunut alueelle, jossa kolmen maakunnan, nim. Hämeen, Satakunnan ja Varsinais-Suomen miesten intressit kohtasivat toisensa ja josta vielä on muistona mm. Pirttiniemen ikivanha rajapaikka Vilukselan kylän pohjoiskärjessä.

Tämä suuri hallintopitäjä sai ainakin jo Hämeen ensimmäisissä maakirjoissa 1539 nimekseen Porras, koska tuonnimi-nen kylä oli sen hallinnollinen keskus. Portaan pitäjä oli jonkin verran Loimoa pienempi, sillä Tammelan pohjoisosan kylät laskettiin nyt Lehijärven pitäjään, jossa oli erityinen Teuron neljänneskunta. Portaan pitäjä oli jaettu neljään neljänneskuntaan. Näistä Jokioisten neljänneskuntaan kuuluivat paitsi Jokioista myös Perttulan kylät, Humppilasta Huhtaan ja Taipaleen kylät sekä nyky-Forssasta Vieremän ja Talsolan kylät ynnä osa Haudankorvaa, Järvenpäätä ja Kaukijärven kylää. Hirsjärven neljännes-kuntaan luettiin nyk. Somerniemi (paitsi ei Salkolaa, joka oli Tammelaa), Somerolta Hirsjärven, Joensuun, Pajulan ym. senpuolen kylät ynnä mainitut alueet

Pusulasta. Pitkäjärven neljänneskunta käsitti muun silloisen Someron, Tammelan neljänneskunta pääosan Tammelaa. Portaan pitäjän hallintokeskukseksi tuli joksikin aikaa 1556 perustettu Mustialan kuninkaankartano.

Urjala oli 1500-luvun alussa jakaantunut kahden pitäjän osalle. Kokkojärven pohjoispuoliset kylät sekä erikseen pitäjän itäisessä osassa sijaitsevat Honkolan, Urjalankylän, Puolimatkan ja Kosken tienoot luettiin Kalvolan pitäjään. Raja kulki Vuollunkoskesta kohti Huhdin kylän rajaa. Muu osa Urjalaa kuului Saarioisten pitäjään, joka oli saanut nimensä Sääksmäen Saarioisten järvestä ja sen rannalla sijainneesta Saaren kylästä ja johon lisäksi luettiin Akaan vanha pitäjä. Saarioisten pitäjään kuuluivat tällöin myös Humppilan, Koivisto ja Venäjän kylät nyky-Humppilasta. Silloinen Urjala oli pirstottu kahdeksaan neljänneskuntaan, jota paitsi Kalvolalla ja Saarioisilla oli siellä yhteinen takamaa.

Lounais-Häme oli siis jo 400 vuotta sitten jotenkin nykyisen muotoisena, toisaalta jonkin verran pienempi, toisaalta suurempi. Sen 2 hallintopitäjää, Porras ja Saarioinen ulottui Akaasta Uudellemaalle Pusulan läntisiin kyliin. Kalvola oli vetänyt rajojaan Salmistonmäen—Vuollun linjalta yhä idemmäksi, mikä tapahtui siten, että Kalvolan miehet myivät tammelalaisille lounaishämäläiset takamaansa Kojonjokea ja Kaukijärveä myöten 1500-luvun alussa, ja puolen vuosisataa myöhemmin kalvolalaisten metsämaita liitettiin myös Mustialan kuninkaankartanoon, niin että Kalvolan raja lopulta siirtyi Kokkojärven linjalle.

Neljäsataa vuotta takaperin Lounais-Hämeen ulkopuolella olivat siis vain Teuron kulmakunta Tammelasta ja Kokkojärven pohjoispuoliset alueet Urjalasta, tietenkään puhumatta niistä Varsinais-Suomen ja Satakunnan alueista, jotka Lounais-Hämeeseen on liitetty vasta meidän aikanamme.

Mutta kirkollinen aluejako eli seurakuntamudostus oli noina aikoina paljon toisenlainen kuin hallinnollinen. Lounais-Hämeessä oli 1500-luvun puolimaissa seuraavat 3 seurakuntaa: Tammela, Urjala ja Somero. Kirkollinen aluemuodostus sopeutui vielä paremmin nykyisen Lounais-Hämeen rajoihin kuin hallinnollinen. Siten Teuron kulmakunta ja koko Humppila luettiin Tammelan emäseurakuntaan. Someron seurakuntaan oli 1492 liitetty Uskelasta koko nykyinen Etelä-Somero ja Kaskiston kylä. Myös edellämainitut pusulalaiset kylät ja Kärkölän metsäkulma kuuluivat Someron seurakuntaan vuosina 1492—1640, jolloin Pusula tuli Lohjan kappeliksi ja sai oman kirkon.

Hallintopitäjät pysyivät vuosisatoja vanhoissa rajoissaan. Lounais-Hämeessä oli vain kaksi nimismiespiiriä, Urjala ja Tammela, johon viimeksimainittuun kuului myös Somero ja Somerniemi.

Mutta seurakuntamuodostuksissa tapahtui vähitellen muutoksia, sellaisia, jotka johtivat kohti nykyisiä kuntaalueita. Perttulan kylät pääsivät kappeliksi ainakin jo 1598, Jokioinen 1631 ja Somerniemi 1682. Paikallinen itsehallinto, mikä vastaa nykyaikaista kunnallishallintoa, suoritettiin pääasiallisesti seurakunnallisissa puitteissa. Hallintoeliminä oli pitäjän- eli kirkonkokous sekä kirkkoneuvosto. Kappeleilla oli kyllä yhteisiä kirkonkokouksia emäseu-

rakunnan kanssa tärkeimmistä ja koko aluetta koskevista asioista, mutta myös omia kirkonkokouksia, joskin tavallisesti emäseurakunnan kirkkoherran johdolla. Näin ollen voidaan sanoa, että Lounais-Hämeessä oli jo 1600-luvun lopulla 6 sellaista paikallishallinnollista aluetta, jotka olivat tulevien kuntien alkumuodostuksia. Humppila laskettiin vielä kauan aikaa eteenpäin Jokioisiin.

Vasta 1800-luvulla tapahtui huomattavia aluemuutoksia. Kun Hämeen lääni erotettiin 1831 Hämeen—Uudenmaan läänistä, Lounais-Hämeestä erkanivat ainiaaksi mainitut Pusulan 8 kylää ynnä Kärkölän metsäseutu. Lounais-Häme sisällytettiin Ala-Sääksmäen kihlakuntaan ja jaettiin kolmeen nimismiespiiriin: 1) Akaa ja Urjala, 2) Tammela kappeleineen, jolloin siis myös Humppilan, Venäjän ja Koiviston kylät siirtyivät hallinnollisesti ent. Saarioisista Tammelaan, sekä 3) Somero ja Somerniemi. Mutta käräjäkuntia oli edelleen vain kaksi, kunnes 1845 Somero ja Somerniemi erotettiin Tammelasta eri käräjäkunnaksi. Jokioisilla, Perttulalla ja Humppilalla oli vuosina 1862—69 oma yhteinen nimismies, mutta ne liitettiin takaisin Tammelan nimismiespiiriin, joka asukasluvultaan silloin oli läänin suurin ja maan kolmas. Kuitenkin se vasta 1891 saatettiin pienentää erottamalla Jokioinen, Perttula ja Humppila yhteiseksi nimismiespiiriksi. — Murron kylä oli jo 1811 siirretty Punkalaitumelta Humppilaan, mutta toisaalta vähän myöhemmin siirrettiin Urjalasta neljä mainittua kylää Punkalaitumelle. Turun ja Porin läänistä siirrettiin 1870 Hämeen lääniin ja Someron pitäjään koko nykyinen Etelä-Somero sekä Kaskisto ja Mäyrämäki, nyt siis myös hallinnollisesti, kuten ne olivat jo vuosisatoja olleet kirkollisesti. Ja vihdoin siirrettiin 1911, asian oltua lähes 40 vuotta vireillä — Ypäjän ja Mannisten kylät Lounais-Hämeeseen, Ypäjän kuntaan.

Paikallishallinnon alalla oli täällä tapahtunut kiteytymistä 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Jokioinen ja Humppila sekä toisaalta Perttula erosivat 1818 Tammelasta eri köyhäinhoitopiiriksi ja ensimmäisen köyhäinhoitoasetuksen ilmestyttyä nuo kappelit asettivat 1852 yhteisen köyhäinhoitohallituksen. Muissakin kunnallisasioissa kappelit pitivät yhteisiä kirkonkokouksia, mutta myös yksinään omista asioistaan. Emäpitäjän Tammelan kanssa taas jouduttiin yhteisiin pitäjänkokouksiin varsinkin tie-, silta- ja kyyditysolojen järjestämisen takia. Myös Somerniemen kappeli hoiti itsenäisesti köyhäinhoitoasiansa, vaikka niistä huolehti kirkkoneuvosto.

V. 1865 julkaistun kunnallisasetuksen käytyä voimaan loppui kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston valta kunnallishallinnon alalla, ja sijaan tulivat kuntakokous ja kunnallislautakunta. Tämä merkisi kappeleillekin entistä ja itsenäisempää toimintavapautta. Tosin Jokioisten ja Humppilan sekä Perttulan kappelit muodostivat ensin yhteisen kunnallishallinnon, mutta käytäntö osoitti sen pian hankalaksi ja varsinkin sen jälkeen, kun Perttula 1871 oli saanut oman kappalaisen ja Humppila samaan aikaan Jokioisista lopultakin eroten tuli omaksi kappelikunnaksi. Tämänkin jälkeen pidettiin vielä noiden kappeleiden ja Tammelan kesken yhteisiä kuntakokouksia, ne kun muodostivat yhteisen tie- ja kyytipiirin. Vasta kun kappelit oli ero-

tettu eri nimismies- ja käräjäpiireiksi, ne erosivat Tammelasta omaksi tie- ja kyytialueeksi 1894, jolloin viimeinenkin vanhoihin siteisiin perustuva yhteys kunnalliselämän alalla katkesi kappeleiden ja emäpitäjän välillä. Kirkollisella alalla kävi pian samoin, Jokioisista, Perttulasta ja Humppilasta kun vuosisadan alussa tuli itsenäiset kirkkoherrakunnat. Somerniemen kappeli pääsi irti Someron seurakunnasta 1916, jolloin se sai ensimmäisen kirkkoherransa ja sai sitten 1927 yhteyteensä vielä Suojoen ja Kaskiston kulmakunnat. Kun vielä Forssan alue 1922 pääsi itsenäiseksi seurakunnaksi ja saattoi seuraavasta vuodesta aloittaa kunnallisen elämänsä kauppalana, sekä uusi Koijärven kunta oli samaan aikaan syntynyt, olivat Lounais-Hämeen kaikki 9 kuntaa muodostuneet.

*

Lounais-Hämeellä on jo vanhastaan ollut suhteellisen hyvä tieverkosto, joka on eri pitäjien kanssakäymistä helpottanut. Onhan Someron ja Tammelan kautta vievä Turun—Hämeenlinnan härkätie maan vanhimpia, ja todennäköisesti jo 1500-luvulla oli käytännössä moni niistä maanteistä, jotka vieläkin johtavat kunnasta kuntaan, täältä Turkuun päin, Urjalasta Sääksmäelle ja Someroltä itään. Lisää maanteitä rakennettiin sitten 1700- ja 1800-luvuilla.

Suurempi merkitys oli tietenkin rautatiellä, joka 1870-luvulla saatiin halkaisemaan Lounais-Häme sen pohjoisosasta. V. 1876 avattiin Urjalan, Forssan (sittemmin Matkun) ja Koiviston (sittemmin Humppilan) rautatieasemat, Ypäjän asema vasta 1890, kun uusi maantie Perttulasta sinne oli valmistunut. Rautatie aiheutti muitakin uusia poikittaisia maanteitä, kuten Forssasta Matkuun ja Metsämaalta Ypäjälle. Lounais-Hämeen kuntien liikennesuhteita edistämään saatiin 50 vuotta sitten myös Humppilan—Forssan rautatie. Mutta eteläinen Lounais-Häme on yhä vielä rautatietä vailla. Toisaalta linja-autoliikenne on aukaissut uusia, nopeita yhteyksiä ei yksin täkäläisten kuntien välille, vaan myös kaikkiin lähimpiin kaupunkeihin ja naapurikauppaloihin.

*

Vuonna 1825 oli Lounais-Hämeen asukasluku n. 18.000 henkeä, nykyisin ilman siirtoväkeäkin yli 50.000. Tuolloin 1800-luvun alkupuolella Tammela ja Urjala olivat täkäläisistä pitäjistä suurimmat, Perttula pienin. Forssan ja Koijärven syntymisen vuoksi Tammela ja Urjala ovat tietenkin pudonneet kärkipäästä, ja Somero noussut ensimmäiseksi; kun siirtoväki otetaan täkäläisiin kirkonkirjoihin, Someron asukasluku nousee 13.000 henkeen ja Urjalasta tulee Lounais-Hämeen toiseksi suurin kunta. Forssan kauppalan jälkeen ovat Jokioinen ja Ypäjä tiheimmin asutut, harvimmin taas Somerniemi ja Tammela. Tämä seikka on suorastaan suhteessa pelto- ja metsäalojen laajuuteen näissä pitäjissä. Vielä ovat Lounais-Hämeen maalaiskunnat pääosaltaan maanviljelys- ja metsäpitäjiä. Vuoden 1929 tilaston mukaan Someroll oli ylivoimaisesti eniten peltoja, lähes 18.000 ha, Urjalassa yli 9.000. Ne olivat myös niitä pitäjiä, joissa oli eniten suurtiloja.

Yhä enemmän alkaa kuntien asutus ja elinkeinoelämä keskittyä täälläkin asuttuskeskuksiin. Sellaisia ovat tietenkin Forssan ja Jokioisten keskukset, kumpikin vanhoja tehdaspaikkakuntia. Myös

Joensuu ja sen lähikylät ovat nopeasti kasvaneet Someron keskukseksi, ja samalla kehityksen tiellä ovat Urjala, Ypäjä, Matku ja Hanhisuon asemaseudut. Tällainen kehitys on vastaisuudessa aiheuttava muutoksia kunnalliselämänkin alalla, samoin myös liikennesuhteissa. Mikäli täällä joskus vielä syntyy uusia kuntia, on se tapahtuva juuri asutuskeskuksien kasvusta. Eräissä kunnissa jo huomaa eturistiriitoja asutuskeskusten ja muiden kunnanosien välillä. Ja valtakunnallinen yleispyrkimys on sijoittaa teollisuutta entistä enemmän maaseudulle.

— · · —

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä 17. 8. 48.

Muistikuvia lapsuuteni kansakoulusta.

Elettiin vuotta 1887. Kotiini saapui vieraskäynnille sukulaispoika, joka oli käynyt kansakoulua. Hän osasi kertolaskua ja tiesi montako »kissaa Vinkkilässä oli». Tämä tuntui minusta suurenmoiselta opilta. Hän oli mainio kertoja, osasi kuvailla mitä kaikkea heille opetetaan ja koulun rattoisaa toverielämää.

Minussa heräsi voittamaton halu päästä kansakouluun, jossa vanhemmat veljeni olivat käyneet kuka vuoden kuka kaksi. Isäni vielä ihaili niitä isäntiä, jotka jo olivat kansakoulun 'läpikäyneet', joten halusin minäkin.

Syyslukukausi oli jo alkanut, ja koulu toiminut pari viikkoa. Kun puhuin isälle toiveeni, hän oli heti valmis myöntymään. Hän toivoi, että sitten menisin Mustialan pehtorikouluun, jota aatetta hän ajoi vuosikausia. Minulla on pitkin elämääni ollut maanviljelysharrastusta, mutta en osaa sanoa, että sitä oli lapsena. Ehkä isäni toivoi minusta talon isäntää työnsä jatkajaksi.

Seuraavana päivänä äitini laittoi eväitä, joita sullottiin 'nappularattaille' (linjaanikärryille), ja talon komea kirkkohevonen Jäntikkö kengitettiin. Yhdessä isän kanssa aloimme 24 km:n pituisen matkan Laukeelaan.

Työpäivä oli koulussa alkanut. Oli väliminuutti, kun pääsimme sinne. Pojat temmelsivät kentällä ja tytöt 'paseerasivat' käsiväärässä toistensa kanssa, näyttivät vähän hienoilta vaatetuksensa ja käytöksensä suhteen. Minusta, metsäkulman pojasta, joka otti ensi askeleitaan maailmalla, he tuntuivat ylpeiltä. Heidän joukossaan oli muuan siististi puettu tyttönen, jonka kanssa sittemmin aloimme viisikymmenvuotisen elämäntaipaleen.

Menimme isän kanssa opettajan kamariin, jossa meidät otti vastaan koulun silloinen, jo 1875 toimeen tullut opettaja Matti Volanen. Hän tiedusteli, mitä osasin ja olin lukenut. Selitin hänelle osaavani Katekismuksen 'läpitse' ja lukeneeni Lasten-Raamattua ja kertaalleen Uuden Testamentin. Opettaja kokeili sisälukuani jostain historiasta, luetti ulkoa neljännen käskyn ja Jeesus 12-vuotiaana. Tentti oli suoritettu, ja minä hyväksytty.

Saimme asunnon Dahlmanin Tiinalta.

Sinne järjestettiin evääni ja makuuvaatteeni. Tuo vanha täti oli hyvä ja rakas ihminen, joka minulle korvasi hellän äitini. Elämäni kauneimpana hetkenä muistan hänen ystävälliset kasvonsa, jolloin hän pyysi luokseen istumaan ja antoi uskovaisen ihmisen siunauksen minulle elämäni matkalle.

Seuraavana aamuna menin koululle. Siellä oli ovet avattu, ja järjestäjät siivoilivat ja polttivat työpajan pesässä lastuja ja käsityöjätteitä. Siellä toimi II luokan poika Frans Holmberg. Hän alkoi puhella minulle: »Täällä on hyviä ja huonoja poikia. Ota esikuvaksesi aina hyvät pojat. Kas, tuo pieni poika on IV luokan priimus, Pajunen; hän on koko koulun priimus, ota siitä esimerkkiä. Ai, tuolla tulee A. G., hän on huono poika. Vältä hänen seuraansa.» Seuraavana vuonna tuo huono poika erotettiinkin koulusta.

Koulu oli kaksiopettajainen, siinä oli sekä poika- että tyttökoulu. Talo oli helsinkiläisen arkkitehdin Evert Lagerspetzin piirtämä, mutta epäkäytännöllinen. Opettajilla ei ollut mm. omaa rappua. Heidän täytyi kulkea luokkahuoneen lävitse asuntoonsa. Koulu oli valmistunut jo 1875, oli vuorattu ja maalattu. Salaneuvos Torsten Costiander oli koulun henkisenä isänä. Niinpä oli koulun pihaan istutettu lehmusrivi, joka hyvin hoidettuna teki silmään kauniin vaikutuksen, ja taidokkaasti järjestetyt pensaat sekä soratut, hoidetut käytävät lisäsivät kauneutta. Se teki ohikulkijaan yleensä vanhan ajan hyvin hoidetun koulun vaikutuksen. Kaikkialla vallitsi mallikelpoinen järjestys, jonkalaista jälkeenpäin näin vain hyvin harvoissa kouluissa, vaikka jouduin niitä tarkastamaan lähes kolmesataa.

Koulussa vallitsi sekä luokka- että ainejako. Alaluokkia hoiti Hulda Aleksandra Geffert. Mutta väliaikoina ei ainoakaan poika sinne saanut pistäytyä ilman erikoislupaa. Holmberg raotti varovaisesti ovea ja näytti minulle sen luokan, jossa sain ensimmäiset opin alkeeni. Opettajatar ei ollut opettajaksi syntynyt. Häneltä puuttui opetuslahjat ja kurinpitokyky, eikä hän voittanut oppilasten myötätuntoa puolelleen. Hän jättikin koulu-uran, kun meni naimisiin nimismies Nordanwehrin kanssa.

Opettaja Volanen oli monilahjainen mies, ankara kurinpitäjä kylläkin, mutta oppilaat pitivät hänestä. Hän opetti myös laulua. Oli ensimmäinen laulutunti. Lujakouraisesti hän talutti minut paikalleni. Opettaja astui korokkeelle, viittasi tahtia kaksin käsin. Lauloimme: »Näki poika ruususen». Ensi kerran näin viitattavan tahtia, mikä minua suuresti huvitti. Ajattelin: »Hosu mitä hosut, samassa paikassa minä vielä kerran olen». Näin oli elämäni vastainen taival ratkaistu.

Oppilasten joukossa kiinnitti huomiotani erikoisesti Oskar Kohlman (Raitio), kaunis, pyöreäkasvoinen jahtivoudin poika, jonka heleä tenoriääni raikkaana kantoi yli satapäisen oppilasjoukon. Mutta lauloimme silloin jo: »Kaikukohon laulu maamme» ja »Kysymyksiä» ym. Virren säveliä opimme vain joitakin aamu- ja iltahartauksissa.

Lopun tuntia hoiti opettajatar. Hän tankkasi meille musiikkioppia. Mutta silloin menivät duurit ja mollit sekaisin. Hän puhui terssistä, kvartista ja kvintistä, mutta emme niitä paljon kuun-

nelleet, emmekä tietäneet muuta kuin että ne olivat joitakin sävelasteikkoja. Kuinka suuriarvoista olisikaan ollut oppia ottamaan kolmisointu ja laulamaan asteikko. Mutta opettajattaren ääni tuskin kuului meidän äänemme ylitse. 'Turannimmat' pojat ja tytöt kilpailivat hosumisessa, toiset arvailivat asteikoita.

Alaluokilla opettajatar opetti muut aineet, paitsi ei laskentoa eikä tietenkään poikain käsitöitä.

Raamatunhistoriassa luimme toisena vuonna Uutta, toisena Vanhaa Testamenttia. Kaikilla luokilla luettiin osa Katekismusta psalmeineen ja Atanasiuksen tunnustuksineen.

Uskonnonopetuksesta koulun alaluokilla muutamia tuokiokuvia:

Meitä oli luokkahuone täysi oppilaita. Läksyjä ei valmistettu, ainoastaan kuulusteltiin, jolloin yksi oppilas kertoi läksyn ja toinen jatkoi. Siihen aikaan puheli vielä käärme paratiisissa ja Noan arkissa pulikoi toista kuukautta kaikkinaisia eläimiä, Bileam Beorinpojan aasi osasi hebreaa ja Simsonin seitsemän hiuskarvaa vei miehen voimat. Ken näitä uskalsi epäillä, hän sai koivun vitsoista väännetyllä patukalla kämmeneensä ja istua arestissa tuntikausia. Mutta tunti loppui, väliminuutti alkoi ja huolet häipyivät.

Luonnonkirjasta opiskelimme sisälukua kuorossa tavaamalla, luimme tavuittain, sanoittain ja lauseittain. Sama tahti vallitsi joka tunti. Monesta kohdasta tuli väärinkäsityksiä. Olisi kaivannut sanaselityksiä, mutta kuka niihin kerkisi.

Kirjoitusta harjoiteltiin aluksi kivikynillä kivitauluille. Se tuli sellaista kuin sattui. Oikeinkirjoituksessa käytettiin vihkoja, joita opettajatar myi. Opettajatar seisoi luokan edessä ja saneli nopeaan jostain kirjasta, esim. Mucius Scaevolaa. Me yritimme päästää kuin höyrykoneella. Poikien käsialat muodostuivat sotkuisiksi. Sain vuosikausia taistella ennen kuin opin ymmärrettäväksi kirjoittamaan. Kun vihko tuli täyteen, ostettiin toinen ja entinen viskattiin mikä minnekin. Niitä ei tarkastettu, ja tuskin itse olisimme niitä osanneet lukea.

Laskentoa harjoiteltiin kivitauluihin. Numerot nuoltiin puhtaaksi tai tuhrustettiin takinhihaan. Oli hyvä, että laskentoa opetti Volanen, joka vaati osaamaan kertotaulun. Moni poika sen takia istui pitkiä laiskanläksytunteja. Eikä silloin johtunut opettajain mieleen, että on lapsia, joiden päähän kertotaulu ei koskaan mahdu.

Raskasta varmaan oli opettajattarelle koulutyö. 'Äksy' istui eturivissä, kuskin paikalla. Opettajatar toi kerran tuolinsa pöytärivien eteen. Hänen kätensä päällä alkoi itikka kävellä. 'Äksy' huomasi sen ja huudahti: »Hyi, kouko!» Opettajatar lennähti punaiseksi ja poistui luokasta. Joskus hän höyhenteli poikaa. Kerran antoi kalossillaan mitä kuului paremman hosan puutteessa. Mutta poika ei parantanut tapojaan, ja kerran hänet julistettiin johtokunnan päätöksellä koulusta erotetuksi.

Syyskuun 7. pnä 1889 saapui kouluun toinen merkillinen oppilas August Mäki eli Karhu-Aku, josta jälkipolvilla on virheellinen kuva.

Oli ylentävää, kun pääsi III luokalle ja sai muuttaa tyttöluokasta poikaluokkaan. Olihan sielläkin 'hottisia', ne tytöt, jotka jatkoivat koulunkäyntiään. Yläluokassa oli paremmat varusteet.

Siellä lapsilla oli puuseppä Berghällin tekemät mukavat pulpetit ja jokaisella oma sopiva tuolinsa. Siellä taitavasti ja varmasti tikitti tuntejaan könniläinen, kahdella vasaralla lyöpä seinäkello, joka lienee lahjoitettu jostain kartanosta. Se pelastui kuin ihmeen kautta tulipalosta. Ainoastaan sen hauskannäköinen kaappi tuhoutui. Vielä nyt se pistelee samaan tahtiin ja »harvaan, mutta hartahasti lyö».

Luokassa oli myös harmoni, jolla virret soitettiin. Se oli uudenpuoleinen, eikä ainoankaan oppilaan ollut siihen koskemista. Entinen harmoni, jonka Honkolan Furuhjelmit olivat lahjoittaneet, vietiin Astalaan, jossa sitä on säilytetty ja aiotaan siirtää muistona Lounais-Hämeen museoon. — Tulipalossa tuhoutui myös lipasto, joka minun mielestäni oli sangen kaunis. Ihailin sen muotoa, väriä ja heloitusta. Sekin lienee ollut peräisin jostain kartanosta, lahjaksi saatu, sillä se ei ollut talonpoikaistyyliä. Pojat kertoivat lipaston laatikoissa säilytettävän kuvatauluja, joita meille ei kertaakaan näytetty. Edelleen oli mustataulu, pari karttaa ja ompelukone. Luokassa oli kaksi kellertävästä kaakelista tehtyä muuria, joissa oli kummassakin koululasta kuvaava taulu. Tyttö istui suorassa. Hänen kuvansa yllä oli lause: »Sitt så». Mutta poika istui nojaten. Taulussa huomautettiin: »Sitt icke så!» Meille ei koskaan selitetty, mitä nuo sanat tarkoittivat.

Neljännen luokan priimus oli ylijärjestäjä, jonka velvollisuuteen kuului hoitaa soittokello, valvoa siivousta ja oppilasten käytöstä. Hänen sanansa oli kuninkaan sana, jota jokainen tinkimättä noudatti.

Oppilaita oli pitkin laajaa kuntaa. Etäisemmät oli majoitettu Laukeelaan ja Salmeen, mutta Huhdista ja Urjalankylästä olevat kulkivat kotonaan, jopa osa Kokon ja Hanhisuon lapsia. Majoitettujen asunnosta ja huollosta ei koulun puolesta vähääkään huolehdittu. Heidät oli jätetty oman onnensa nojaan.

Minä asuin siis Dahlmanin Tiinalla, lähellä Lähdin taloa. Evääni olivat aika heikkoja. Keppilän meijeristä toin kuorittua maitoa milloin sattui kymmenpenninen olemaan. Saipa joskus herkukseen Paakari-Eevalta ostaa viiden pennin pullan.

Moni mökin lapsi kävi kouluaan keveissä ketuneissa Köykäisiltä ja Huhdista. Oli joku herrasväen ompeluseura, joka ompeli aivan vähävaraisille joitain vaateapuja. Ensimmäisessä Urjalan kansakoulussa pidettiin jo vapaaehtoisella avustuksella koulukeittolaa, mutta sen innokkaat puoltajat N. A. Uskelin ja C. A. Wetterhoff kuolivat.

Eräitä huvipuolia meillä oli. Ruokatunti oli klo 12—13, jolloin pojat leikkivät pallopelejä Muntterin kentällä, nykyisen kunnallissairaalan pihamaalla. Meillä oli nahkapalloja, nahkureita. Yleisin leikki oli kuningaspallo. Joskus siellä oltiin voimistelutunneilla, kun opettaja oli innokas pallonpelaaja, mutta harjoiteltiin myös juoksua ja hyppyjä. Monella tytöllä oli oma hyppynuoransa, jonka yli hyppeli ja tanssi.

Mattia käytiin laulamassa, ja siitä opettaja piti. Jouluksi koottiin lahja. Me ostimme hänelle A. Lahden kaupasta sopulinnahkaisen karvalakin, josta muistaakseni maksoimme 105 mk. Se olikin opettajalle niin mieluinen lahja, että hän tuli luokalle lakki päässä kiittämään

ja mainitsi muutamia nimlä, joiden toimesta hän sai tarpeellisen ja arvokkaan joululahjan.

Tavallaan huviretki sekin oli, kun syksyllä menimme Yli-Uotilan metsään, jossa teimme koulun siivouksessa vuoden ajalla tarvittavat luudat. Muutama poika pääsi joka aamu noutamaan juomavettä Paulun kaivosta, nykyisen apteekin alueelta, kun koulun kaivoa ei voinut käyttää. Se oli tehty notkoon, jonne valui likavettä. Mitään yhteisiä juhlia ei järjestetty, lasten piirissäpyöriminenkin oli suuri synti. Kuusijuhlat jänisleikkeineen oli heikosti valmistettu.

Menemme seuraamaan opiskelua yläluokilla. IV osasto istui oikealla puolella, III osasto vasemmalla, pojat edessä, tytöt takana. Ylijärjestäjä soitti kellon, ellei hän suonut sitä kunniaa järjestäjälle, ja johti oppilaat luokkaan. He saivat istua pulpettiensa eteen ja lukea hiljaa läksyjään. Ovi avautui, luokkaan astui opettaja, tuolit kolahtivat, ja oppilasparvi oli pystyssä. »Hyvää huomenta», lausui opettaja. Vastaukseksi tytöt niiasivat ja pojat tekivät vartalokumarruksen. Siihen asti luokassa oli hiirenhiljaisuus.

Alaluokkalaiset saapuivat rivissä aamuhartauteen, pojat vasemmalle, tytöt oikealle. Vain harvoja virrensävelmiä opimme. Volanen soitteli samoja virsiä. Geffert yritti myös laulaa, mikä huvitti musikaalisia oppilaita.

Alaluokkien poistuttua kuului istumiskäsky. Tuoli ei saanut kolahtaa, eikä sitä saanut äänekkäästi alleen korjata. Jokainen aamutunti oli uskontoa. Meillä oli koulun puolesta suurikokoiset Uudet Testamentit, jotka kulkivat oppilaspolvelta toiselle. Vasemman kannen sisäpuolelle oli oikeus kirjoittaa nimensä, josta näki kenellä se oli edellisenä vuonna ollut. Siitä luettiin III osaston toisena vuonna Mateuksen, toisena Luukkaan evankeliumi. IV osastolla luettiin aina Apostolien teot. Opetus oli kerrontaa, ulkolukua, vähääkään ei opastettu. Siitä annettiin läksy, minkä jokainen vuorollaan kertoi.

Historiaa luimme Olai Vallinin oppikirjasta. Sitä osasimme sanasta sanaan ulkoa. Oli onni, että jo silloin oli Maamme-kirja, joka rinnastettiin maantiedon ja historian läksyihin. Näin laveni tietomme Suomen kansan elämästä ja taisteluista. Opimme siitä tuntemaan, kuten Kivi sanoo, missä on se maa, se maailman kulma, jossa Suomen kansa asuu. Ja olihan meillä Suomen kartta, jossa oli monia 'selkiä' ja järviä kuvattuna.

Toisena sisälukukirjana meillä oli Vänrikki Stoolin tarinat. Sen luimme ulkoa valikoiden runo runolta. Jokainen oppilas meni esittämään läksyn luokan eteen kääntyen sivuviistoon luokkaan. Mutta runot 'lopotettiin', ei harjoitettu lausuntaa. Tätä kirjaa luimme innokkaasti. Siitä imimme nuoreen rintaamme rakkauden isänmaahan ja kansaamme. Näiden veroisia lukukirjoja ei liene muualla maailmassa vielä nytkään.

Luonnontieteessä meillä oli aluksi kirjoitettuja vihkoja. Niistä ammennettu tieto oli varsin vähäistä. Mutta sitten saimme Celanderin kirjoittaman luonnontieteen, joka oli erinomainen oppikirja. Siinä ilmeni lapsen sielun tuntemus, esitettiin sitä, mikä oli hyödyllistä ja kiinnosti lapsen mieltä. Mielellämme sitä luimme, mutta opettaja ei ollut luonnontieteeseen kiinnostunut, mm. ei luettu ihmisestä ollenkaan. Tuntui siltä,

että hänen tietonsa siltä alalta olivat aika vähäiset. Hän ei ollut tiedon mies, vaan taidon. Musiikki, piirustus ja käsityöt olivat hänen alojaan.

Laskennon opetus jäi niin puutteelliseksi, että opimme vain neljä laskutapaa kokonaisilla luvuilla; ei opittu edes kymmenmurtolukuja. Tavallisista murtoluvuista osasimme vain hakea alkutekijät. Niille, jotka jatkoivat opintojaan, oli tämä kaikki isoksi tappioksi. Mittausoppia ei esitetty ollenkaan, ei mittailtu halkopinoja eikä piirrelty ympyrää.

Piirustus oli viivantopiirustusta, kopioimista. Oli ruudullisia tauluja, jossa oli eläin- ja esinekuvia. Näitä jäljensimme ruudullisiin vihkoihin. Sitten opettaja piirteli mallistaan mustalletaululle esinekuvia, kuten kauhoja, lusikoita, kirvesvarsia, höyliä ym. Näitä me jäljensimme vihkoihin. Ei mikään väriopastus, lapsen oma näkemys, silmän ja käden harjoitus tullut kysymykseen puhumattakaan kauneusaistin kasvatuksesta. Ei näytetty kukkaa ja tiedusteltu, mikä siinä on kaunista, mitkä värit, ei yritetty piirtää yksinkertaista lehteä.

Käsitöitä tehtiin innokkaasti. Luokkarakennuksen alla oli suoja, jossa säilytettiin lautavarasto. Siitä sai ainoastaan opettajan luvalla tarvepuun. Käsityöpajassa oli kaksi kaappia: toinen mallien säilytystä, toinen työvälineitä varten. Edellisen avain oli opettajalla, sinne ei saanut edes ylijärjestäjä koskea, mutta hänellä oli oikeus antaa puuttuva työväline. Jokaisen esineen täytyi kaapissa olla määrätyllä paikalla ja kunnossa. Siellä oli myös sorvi eli varvi. Sorvaus oli pojille mieluista. Tunnit täytyi anoa ja järjestää jo viikkoja ennen.

Käsitöitä tehtiin, että otsalta hiki tippui. Viimeisenä vuonna sai tehdä pyöreän pöydän, jossa oli sorvattu jalka. Mutta niitä ei opetettu maalaamaan, vaan maalari Holmberg teki sen 2 mk:n maksusta. Tehtiinpä joskus hylly, laatikolla varustettu pöytä tai penkki ja tuolikin. Kaunis olikin työnäyttely kevättutkinnossa.

Tytötkin tekivät paljon töitä, valmistivat myös pukuja. Heillä oli keväällä erittäin monipuolinen näyttely.

Oppilaat kunnioittivat opettajaansa Matti Volasta. Työ oli keskitettyä. Se, mitä koulussa opittiin, opittiin perusteellisesti. Osasimme ulkoa Vallinin historian, Maamme kirjan ja Vänrikki Stoolin tarinat ja lähes Celanderin luonnontieteen. Opimme järjestystä ja käyttäytymisen taitoa. Koulussamme oli tosin puutteita, joita vielä nykyisissäkin kouluissa on. Siellä oli ankara arvostelu.

Rikkaan ja hedelmällisen päivätyön on opettajapari Volanen Urjalassa sivistysvainiolla suorittanut. Vain harvoja siihen osallistuneita vanhuksia on enää elossa, samoin meitäkin, jotka 60 vuotta sitten olimme heidän oppilainaan. Kiitollisin mielin muistelemme heitä.

Perustettakoon Laukeelan koululle opettaja Volasen muistoa säilyttävä rahasto tai hankittakoon edes hänen suurennettu valokuvansa koulusalin seinälle.

E. V—s.

Forssan Lehdessä 26. ja 28. 10. 48.

»Spinnflikkana« 70 vuotta sitten.

Talousneuvos Miina Sillanpää muistelee Forssassa oloaikojaan.

— Tänä syksynä tu'i kuluneeksi tasan 70 vuotta siitä, kun 12-vuotiaana tyttönä tulin Forssan tehtaaseen, jossa sitten työskentelin neljä vuotta.

Näillä sanoilla talousneuvos *Miina Sillanpää* aloitti muistelmansa Forssassa oloajoiltaan viime torstaina Helsingin Forssan-kerhon illanvietossa. Katselimme ihmeissämme arvossapidettyä kunniavierasta ja jos emme olisi tienneet, että hän todella on 82-vuotias, ol'simme epäilleet hänen puhuvan leikkiä. Useimmat meistä olivat odottaneet näkevänsä kumaraisen, tuettavan vanhuksen, mutta sen sijaan saapuikin ryhdikäs, sanavalmis ja eloisa talousneuvos, jonka iän olisi arvioinut helposti 20 vuotta nuoremmaksi. Kenties hänen kertomassaan ei o'lut mitään varsinaisesti uutta, ja ehkä se ei kirjoitettuna ole niin elävää ja mielenkiintoista ku'n kerrottuna, mutta yritän sen kuitenkin panna paperille ja uskon, että tämä toistoni ei paljon eroa hänen lausumastaan.

— On itsestään selvää, ettei 12-vuotias tyttönen ymmärtänyt tehdä yleisiä huomiota sillo'sesta Forssasta, koska aiatukset kohdistuivat lähinnä vain tehtaaseen, johon koko elämä oli kiinteästi sidottu. Sil'oin ei v'elä ollut mitään suojelulakeja e'kä työaikajärjestelyä, joten lastenkin täytyi tehdä myös yötyötä. Klo viideltä aamulla soi pilli, joka kuului kauas ympäristöönkin, ja klo puoli kuudelta a'koi työ, jota kesti sitten aina seitsemään saakka illalla. Aamupäivällä oli puolen tunnin ja iltapäivällä tunnin kestävä ruokailutauko. Tehdas kävi vuorokaudet umpeensa, si'lä kun päivävuorolaisten työ päättyi, niin yövuorolaiset tulivat tilalle.

Miina Sillanpää.

— Työ ei ollut erity'sen raskasta, mutta voi kun öisin nukutti. Monta kertaa havahduin siihen, että polveni retkahtivat konetta vasten — olin nukkunut seisaalleni. Silloin en toivonut mitään muuta, ku'n että olisin saanut edes nojata johonkin. Toisinaan hiivinkin ikkunanpieleen, painoin

poskeni kiviseinää vasten ja nukuin siihen. Mutta kauan tämä sulo'nen uinailu ei koskaan kestänyt, siitä pitivät pojat huolen. He kiersivät pumpulista pitkulaisen tukun, kastoivat sen nuuskaan ja pistivät nenään, kyllä siihen varmasti heräsi.

— Minä olin 'spinnflikkana', joiden tehtävänä oli solmia lankoja yhteen, ne kun aina varsinkin konetta käyntiin pantaessa tahtoivat katkeilla. Meitä oli monta saman ikäistä, useimmat lähiympäristön torpparien tai muiden pieneläjien lapsia. Meillä oli tehtaan puolesta asunto rakennuksessa, joka oli jaettu kahteen huoneeseen. Yhdessä huoneessa oli 16 tyttöä, joilla jokaisella oli oma vuode ja kaapp', jossa säilytettiin viikkoiset eväät ym. pikkutavarat, mitä itse kullakin sattui olemaan. Tehtaan puolesta saimme myös kerran päivässä 'Kosthollissa' keittoa, joka ei kylläkään ollut mitään herkkua, mutta olipahan lämmintä keittoruokaa kuitenkin. Muun tarvitsemansa ruoan jokaisen oli hankittava itse, useimmat toivat sen sunnuntaisin kotoaan. Monella ei juuri muuta ollut kuin leipää, ei myös minulla. Jos jotakin särvintä satuinkin mukaani kotoa saamaan, se loppui jo alkuviikosta, joten loppuviikko kuitenkin oli elettävä vain paljaan leivän varassa.

— Meillä oli tehtaan puolesta asunnossamme myös valvoja, 'sööterska', jonka tehtävänä oli pitää huoli mm. siitä, että heräsimme aamul'a ajoissa työhön ja katsoa perään, että elimme ihmisiksi. Sattui kerran niin, että söterska oli nukkunut itse liikaa. Tytöt olivat kyl'läkin heränneet aikonansa ja lähteneet työhön ja yövuorolaiset puolestaan tulleet nukkumaan, mutta sitä 'sööterska' ei tiennyt, vaan tuli tuohtuneena huutamaan, että miksi ette ole menneet tehtaaseen, pil'i on jo aikoja huutanut. Vaivalloisesti heräsimme ja ihmettelimme, miksi oli ni'n raskasta nousta ylös. Silloin joku puolinukuksissa sopersi, että emmekös me jo olleet työssä?

— Tehtaan puolesta oli järjestetty myös koulu, jota nuorempien täytyi käydä ne'jä tuntia päivässä. Opetus käsitti enimmäkseen ulkolukua, joka varsinkin poikain mielestä oli perin vaikeata. Kerran he päättivät tehdä lakon, koska läksy oli muka kohtuuttoman pitkä. Päätettiin siis, että kukaan ei lue ollenkaan. Opettaja kysyi ensimmäiseksi minulta, ja kun sattui niin, että osasin koko kirjan ulkoa, en vo'nut valehdella, etten osaa ja niin tu'in lukeneeksi määrätyn katkelman. Olin siis tullut rikkuriksi ja siitä sain kuulla pitkän aikaa kunniani.

— Pojat eivät ollenkaan tykänneet opettajasta ja niinpä he tekivät hänestä mm. kaikenlaisia pilkkalauluja. Erään värsyn satun muistamaan ja se oli tämän tapainen:

Onpa totta tuokin Korjus,
koulumestari aika lurjus,
kun mä osaan tuonkin käskyn,
antaa sentään vanhan läksyn.

— Pojat jäivät usein pois koulusta ja saivat siitä remmiä. Niinpä sitten sanottiinkin, että ajetaan oppi päähän takapuolen kautta.

— Oli siis jo siihen aikaan jonkinlaista sosiaalista huoltoa olemassa. Koulun ja Kosthollin lisäksi tehtaalla oli myös lääkäri. Kovinkaan suurta

merkitystä hänen rohdoillaan ei kuitenkaan ollut, sillä jokaiselle hän kaatoi samasta pullosta, olipa kipu sitten minkälainen tahansa ja missä paikassa tahansa.

— Viksbergiläiset asuivat jo silloin omilla pytingeillään, kuten lienee laita vieläkin. Jostakin syystä meillä lapsilla oli sellainen käsitys, että he olivat vähän viinimpää väkeä kuin forssanpuolelaiset. Nähtävästi kutomon puolella työskentelemistä pidettiin arvokkaampana kuin spinnerissä olemista.

— Kun menin tehtaaseen työhön, sain palkkaa 40 penniä päivässä. Neljä vuotta siellä työskenneltyäni palkkani oli kohonnut 60 penniin, mutta ei se sittenkään tahtonut riittää. Kun sattui eväät loppumaan kesken, me yritimme saada kaupasta leipää 'förskottiin', siis etukäteen, jonka sitten tilipäivänä maksoimme. Tehtaan puolesta jaettiin lapsille myös 'tyykilappuja', joilla sai ostaa kangasta tehtaan kaupasta kotiin vietäväksi. Siihen oli merkitty, miten paljon kangasta saa ja mitä se maksaa ja hinta otettiin sitten vähitellen palkasta. Kangasta olisi monenkin kotona kovasti tarvittu, mutta 60 pennin päiväpalkalla sitä ei paljon pystynyt ostamaan edes vähittäismaksulla.

— Siihen aikaan Forssan jokalauantaiset toripäivät alkoivat jo klo kolmen tienoissa aamulla. Kun yövuorolaiset tulivat työstä, he huusivat huikealla äänellä: »Onkos täällä Loimaan äijän nisukoit». Tavallisesti niitä oli, mutta huutaa piti, koska oli perin pimeätä. 'Varimakkee' oli herkkua, jota kovasti kärkyttiin ja paljon siellä oli kaikkia muita herkkuja, kun olisi ollut vain rahaa. Usein torilla oli myös kansanviisujen myyjiä. Näissä viisuissa kerrottiin hirmusen järkyttäviä tarinoita. Niiden kaupustelija lauloi kovalla äänellä vihkostensa sisältöä, sillä vain sanoista piti maksaa, nuotin sai ilmaiseksi.

— Kävin vielä rippikoulun Forssassa, mutta sitten muutin Jokioisten naulatehtaalle päästäkseni lähemmäksi kotiani. Tähän muuttoon minut pakotti lähinnä sairaus, sillä olin miltei joka päivä kipeä. Nähtävästi tämä johtui heikosta ruoasta, mutta mahdollisesti siihen vaikutti myös yötyö, sillä valvominen kävi keskenkasvuisten lasten voimille, vaikka työ ei ollutkaan raskasta. Kotona sain sentään parempaa ruokaa ja enemmän nukkua. Monet minun ikäisinäni ja vielä nuorempinakin tehtaaseen tulleet jäivät sinne kuitenkin loppuiäkseen, mutta niinpä he sitten jo 50-vuotiaina olivatkin kuihtuneita, loppuunkuluneita mummoja ja ukkoja.

Esko Viljanen.

Forssan Lehdessä 9. 11. 1948.

Emäsuutarin mökin elämää.

Kaakkois-Ypäjän eli Palikkalan 'Pahan- kylän' murteella kirj. Vanha Sahuri.

Olin sillov vielä varsin pikku poika, korkeentaas siinä viirev vuoren vanha. Ko ny olej jo kuurenkymmenen seittämän, niin on siittä sij jo ainakin 62 vuotta.

Oli pyhäpäivän ehtoopuoli keskellä kessää. Mamma hankitti kyllään ja mää rupesin tunkemaan hänev völliis. Ei se meinannu mua vierä, mutta kum mää ulvoj ja porasin, niin otti se mun sentään.

Mentiin vanhalle suutarille, joksi sanottiin emäsuutari Hellströmmiä. Se ei ollukka kylästä kaukana, tuolla mäellappeella, josa ny on Aaltos-Jussin talo. Siinä asu jälkeenpäin Salo-Vihtorikim muijjaas ja lapslaumaas kans ja Salo-Vihtori sem mökil lopulta kai hajottiki ja vei pois.

No niin. Mää ja mamma menimme siis pyhäkylläillemmään. Se mökki oli sellainen vanhanaikanen, yks huane vaa ja sen eresä porstuav verosta riukuja eli airaksia pystysä. Ei siälä huaneesa ollu eres leivinuunia, mukko tavallinen pirtimmuuri vaa, jossa Johanna, suutarin matammi keitti keitettävvääs kolmikonttisellap pannujjallaalla.

Suutarin Johannaa mainittiin matammiksi, jollaisia siihen aikaan olivat kaikki hantvärkkäreitten emännät. Tavallisilla tyämiehillä oli vaim muija tai ämmä. Itte emäsuutaria tartti aina sannoo mestariksi, ei se tahtonu kuulla eikä nährä, jos suutariksi vaan puhutteli.

Näin, suutarin matammi hoosas kahvepannus viäresä ja jutteli meiräm mamman kans. Oli lepposa pyhäehtoopuali, kahvee tuaksu mukavalta, olil lämmin ilma ja niin erespäin.

— Misäs ny sim mestariki o? kysy meiräm mamma muum muasa.

— Kai mar ne jossain tuala päivväm puolella mäkkee on. Sen kans lähti tästä ne maalariki, taisivat mennä sinne poijjaalle, Tammiselle (emäsuutarin poika), jolsei hei jossain kivenkkuppeella tai närreejjuurella pulloos kans o.

— Kas, tuolta se jo tulleeki, sano mamma, kun katteli ulos päivänpuoleisesta lasista. Mää orotin silmäp pauheellas, kun mäki jytisi ja tanner jyskähteli. Ja sissän ne tuli. Enkä mää ossaa kuvatakka, kuinkam mää pelkäsin. Mää hiisasin itteeni viälä lähemmäksi mamman kylkee ja ihmettelin, kunnei vaimoväki näyttänyp pelkäävän vähhääkä.

Kolme niitä oli; itte mestari, jonka tunsin vanhastaanki, ko se oli ollum meillä suutaroittemasa, ja ne maalarit, Anterssonni ja Marjane. Anterssonnilla oli suuri musta parta poskisa ja leuasa — oli suutarillaki, mutta vaan semmonen ohkanen ja vaaleampunertava. Ja sillä Anterssonnilla ei ollu pöksyjä, ei eres kalsonkeja, vaikkei siihen aikaan juur kaksia housuja ruukattuka, eikä suvisin ollenka. Mutta sillä ei ollum mittään alaraajojeesv verhona, karvaiset sääret vaa ja toisesa käytäväisesä patti, semmonel liikavarvas. Enkä mää tänä päivänä tiärä, miksei sillä ollup pöksyjä, unohrin mammaltaki jälkeenpäin urella, minkä tähren ne oli riisuttu keskellä päivää ko sentään oli yllä liivit ja paitaki. Ja se poika vasta piti elämää. Ei se seisonu alallaas, muukko keikku ja tänttäröitti, meuhus ja mekasti, että sylki päälle riisku. Mutta ei ne toiset, suutari ja Marjane, näyttäny sitä paljom pelkäävän, eivät sille paljom mittää puhuneekka, muukko naureskelivat vaan. Ja siittä se tuntu vain yltyvän, löi nyrkilläästi pöytään, niin että kahvekupit sälisivät. Mää pelkäsin täyrestä toresta, mutta suutarim matammi veti pesän eresä vaan suutaas nauruun.

Rohkee ja luijjaa kärsivälline sen suutarim matammin täyty olla, oikeen hyvälluontosen vaimoihmisen perikuva. Ja piti ollakki, sillä suutari oli paham miäs, joka ei sunkaan jättänyt muijjaas tyyräämätä ja kopuloittemata. Sev vaati ja sai aina nöyräm myäntävät vastaukset. — Hyppäänkö mää, meiränäiti, pöy-

rälle? se saatto kysyä. — Hyppäät kuijassi, oli vastaus. Sellasta se oli niitten vuaropuhelu.

Mutta se emäsuutari Hellströmmi oli maineesa siitä, että teki vahvaa työtä. Ei sej jalkineet kaikkien jalkoihin sopivia tullee, ko se ei raskinnu lestejääs jokkaisen jalkojen mukkaan sopiviks veistellä. Mutta se suutarir raamattu sillä oli oikeim paksu, nimittäin kasa sokeritoppapaperista tehtyjä leikkauskaavoja. Ja oli hällä kaapisaas oikein 'fullmahtikin', ammattivaltakirja virkaas päälle. Mutta kyllä se sik kans oli siitä koppee.

Vanhuuressaas suutari sai kokkee si ittekkik kovempaa. Johannan kuoltua se sai leipäsureksees naisen, joka oli toista maata ko Johanna-vainaa: oikee sisupussi ja tyrnä kouristaas, niin että se jakso pyrmätä suutarin, kun tuli tappelu. Kyllä sekin nainen sentään huusholliis hoiteli ja hoiteli suutarinki — vaikka halloolla tai kalikalla. — Saakkin tästä, tästäs saat viälä Johannankinp pualesta, se sano ja peittos surkeilemata joskus niinkil luijjaa, ettei vanhan nahka sitä kestäny, vaam meni rikki. Mutta kualleista ei puhuta pahhaa, joten lopetam muistelukseni suutarista tähän.

Mutta siitä Anterssonista kultenkiv viäläv vähän. Sem mainittiin olleen hyvän maalarin. Se oli käyny Turruusa opin ja oli siis taitavampi ko paikkakunnan itteoppineet, jokka eivät juur muuta ko sekottivat kimpröökiä ja punamultaa mööpeleitäki tuhriessaas. Se Anterssonni oli perso kananmunille ja kukkoin lihalle. Kerran se osti kottooni Heikkilästäki yhren korreenvärisen, vaikkei äiti olis myynykkä. Mutta ko pappa nohotti, ettei semmosia hukkaansyäjiä tarvita, niin se myi ja sai 25 penniä — ei se ollukka huano hinta. Siälä se kukko käveli pihalla kannain kans. Anterssonni rupesi sitä kyttäilemmää pyssy oikeesa, ja mää kattelin rappusten eresä. Mutta Anterssonni komensi mun takapuolellees, etten sais hauleja nahkaani. Mamma rupes kiiruulla kiskoom porstuanovia kiinni ja saman tiän kamarinoviakin ja pani käret korviees päälle. Mutta ko pyssy pamahti, niin eikös vaan mamman tarvinnu kamarisa tarpeeks peljästyä. — Etten juur ja juur polvilleni puronnu, se sano. Mammaparraasa oli semmonen syntymävika, että aina pelkäs pyssympamausta ko surmaa.

Sem Marjas-maalarin viälä vanhemmat ihmiset muistavakki. Hyvänlainen maalari hänki oli niin kauvan, ko viitti maalata. Se ol kotosin jostain Turruun pualesta, mutta tällä päin se olleili, taisi olla täällä kirkonkirjosakin, ja teki maalaus- ja tapiseeraustöitä elinkeinoksees. Se opetti Sepän Vertinki yhtä ossaavaks ko itteki oli. Se kokkoili kissannahkoja — luvan perästä kylläkin —, niin että sai niistä koko vuorin palttoosees. Se innostu si olemaan täällä kiinni joka asiasa, kunnan hommisa ja senaikaisten lakkojen pääjehuna, toimeenpanijana murhayrityksisäki, jonka johrosta si sai 9 vuoren tuomion. Linnasa se oli oppinu viinankeittotaironki, jota si loppuvuasinaas harjotti. Kaikkeen sitä ihminen oppii, ko p'ru oikee ryssääs ja mertaas saa. Kurjan lopun se miesparka siv viimen sai. Omampuoluelaiset punakaartilaiset sen tappovat, halloilla nuijivat ja köyrellä kuristivat sillon kapinakevväänä kahreksantoista. Semmonen oli loppu hänenkin lorruus.

Forssan Lehdessä 25. 11. 1948.

Urjalan köyhäinhoidon alkutaival.

Vanhempina aikoina oli turvattomien ihmisten, vanhusten ja lasten huolto puutteellinen. V. 1852 julkaistiin asetus, jonka mukaan 'vaivaisten' huolto joutui köyhäinhoitolautakunnalle. Se valittiin pitäjänkokouksessa, jonka puheenjohtajana toimi seurakunnan kirkkoherra. Seurakunta oli jaettu piireihin, ruotuihin, joihin sijoitettiin ruotuvaivainen. Lapsuuteni aikana näin vielä tuollaisen ruotuvaivaisen kulkevan kylässä huonolla, punaruskealla hevosella ajel'en kokoamassa aittoihinsa antimia. Toisia sijoitettiin kiertämään ympäri pitäjän talosta taloon, jossa he viipyivät sen mukaan, miten suuri oli talon manttaali. Vanhin sukupolvi vielä muistanee pitäjällä kulkemassa Kilpalan Alfredin, heikkomielisen ukon, jolla oli puhevika, joten hänen käyttämänsä rienaajan nimikin oli 'haatana'. Myös lapsia kulki kerjuussa, vanhuksia »puuroksia» kerjäämässä jne.

Vaivaiset tuotiin pitäjäntupaan, jossa heidät huutokaupalla tarjottiin huollettavaksi. Tällaisissa oloissa saattoi avuttomien vanhusten ja turvattomien lasten tila olla kova ja kalsea. He saattoivat tuntea ruumiinkipuja ja sieluntuskia, usein kehistäviä sanojakin.

Köyhäinhuoltoon kirkko keräsi varoja taksoituksella; 'äyrejä' perittiin lukukinkereillä. Tuloja saatiin lahjoituksista, koroista, sakkorahoista, kolehdeista sekä osaksi valtion apurahoista. Näillä ostettiin viljaa ja jaettiin apurahoja köyhille. Niinpä Urjalassa 1863 ostettiin 'vaivaisille' 75 tynn. viljaa ja jaettiin 2.230 mk 16 penniä.

Kirkolta köyhäinhoito siirtyi 1869 kunnallislautakunnalle, mutta avustuksia jaettiin vanhaan tapaan. Huutokaupat tosin lakkautettiin, ja tarjonta toimitettiin tinkimisjärjestelmän mukaan. Silloin oli vielä 'kirkonvaivaisia'. Tällä nimityksellä tarkoitettiin henkilöitä, jotka saivat kotiavustusta. Jokaiselle kunnallislautakunnan jäsenelle järjestettiin piiri, jossa hän huolehti avunsaajista. Valittiin toimikunta harkitsemaan toimenpiteitä, joita olisi otettava huomioon vähävaraisten huollossa. Toimikunta esitti mietintönsä. Siinä mainitaan, että vanhuksia saa hoitaa ruodussa, kuten ennenkin, ja avustuksia lautakunta saa antaa harkintansa mukaan.

Urjalan kunta oli saanut useita lahjoituksia köyhäinhoidon avustamiseksi. Rusthollari Juho Maunula oli lokakuun 30. pnä 1873 ostanut Kalle Reikolta 7000 mk:n hinnasta neljännesmanttaalin Reikon perintötilan Salmesta. Saman vuoden marraskuun 18. pnä Maunula testamentilla yhdessä emäntänsä Ulla Juhantyttären kanssa luovutti tilan Urjalan kunnalle ehdolla, että kunta ei saa taloa koskaan myydä eikä missään muodossa hävittää. Sen maalle oli rakennettava köyhäinhuone ja lastenkoto, jossa orvot ja turvattomat lapset hoidetaan. Testamentissa on kaikkiaan 7 kohtaa. Viidennen pykälän mukaan kunta saa käyttää talon maita koulujensa tonteiksi siten kuin hyväksi näkee. Tila annettiin vuokralle ja oli vuoden 1890 alkuun tuottanut vuokria 9.100 mk. Tämä säilytetään Maunula rahastona, jossa v. 1943 oli 19.600 mk.

Vuonna 1873 oli varusmestari Petter Lindgren lahjoittanut 224 riikintaalaria, jotka säilytetään Lindgrenin rahastona (v. 1943 vasta 1.000 mk). Furuhjelmien I rahasto oli asamana vuonna 4.800 mk ja II rahasto 15.600 mk, Heitmanin rahasto 10.880 mk, Paavolan 1.100 mk, Wetterhoffin 12.000 mk, Lindqvistin 100 mk, Maria Mäkelän 1.000 mk, Oskari Köllin 523 mk ja Anshelmi Kallion 10.000 mk.

Furuhjelmien I rahasto oli määrätty turvattomien lasten hoitoa ja kristillistä kasvatusta varten. Sen lahjoittivat 1804 asessorin rouva Ulrika Furu-

hjelm ja 1827 everstit Enoch ja Elis Furuhjelm sekä kapteeni Johan Furuhjelm. V. 1880 lahjoitti kenraali Otto Furuhjelm 10.000 markkaa sairaalaa varten. Furuhjelmien II rahasto on perustettu asessori Enoch Furuhjelmin muistolle.

Helkimuun 5. pnä 1874 lahjoitti tehtaanomistaja C. Heitman 5.086 mk lastenkodissa olevien hoidokkien opetusta varten. V. 1877 antoi emäntä Vilhelmiina Paavola 1.000 mk isänsä muistoksi.

Helmikuun 12. pnä 1885 lahjoitti kapteeni C. E. Wetterhoff 10.000 mk Urjalan kunnan köyhäinhuoneen ja lastenkodin hyväksi. Testamentissaan hän mainitsee, että sen korot käytettäisiin »Urjalan pitäjässä perustamaisillaan olevalle turvapaikalle, nimeltä Köyhäinhuone ja Lastenkoto». Mutta jos laitosta ei jostakin syystä saataisi aikaan, niin käytettäköön korot »niihin armeliaisuuslaitoksiin, jotka yhdessä tai toisessa muodossa tulevat kunnan köyhäin hyväksi». — Erittäin merkittävä on konstaapeli Anshelm Kallion varallisuuteen nähden suuri lahjoitus.

*

Tammikuun 18. pnä 1886 köyhäintalon johtokunta ehdotti, että ryhdyttäisiin köyhäinhuoneen ja turvattomien lasten kasvatuslaitoksen rakentamiseen. Köyhäinhoidontarkastaja C. A. Helsingius laati 1887 köyhäinhuoneen, lastenkodin, mieli- ja tilapäissairaalan ja leivintuvan pohjapiirustukset. Kun kuntakokous oli nämä hyväksynyt, niin syksyllä 1887 alettiin perustamistyöt. Se valitsi myös rakennustoimikunnan, johon tulivat salaneuvos Costiander, amiraali J. H. Furuhjelm, Oskar Heikkilä, G. S. Pouru, J. Sandström, Frans Uotila, A. Lähti, D. Ammeenmäki, Kr. Karppila ja Aug. Perho. — Syksyllä 1887 rakennuslautakunta päätti, että jokaisesta manttaalista tuotaisiin 48 syltä mäntyhirttä, latvasta mitaten 9-tuumaisia. Heikon metsästä hakattiin kaikki muu puutavara. — Rakennuslautakuntaan tuli myös muutoksia. Salaneuvos Costiander joutui Hämeen läänin maaherraksi. Hänen tilalleen tuli köyhäintalon johtokuntaan Alfred Retulainen ja rahastonhoitajaksi August Perho, jota Costiander suositteli hänen kunnallisten virkojensa perijäksi. Samoin erosi G. Pouru, ja hänen tilalleen tuli V. Suomi Huhdista.

V. 1888 saatiin kunnalliskodin rakennukset vesikattoon, 1889 ne valmistettiin sisältä. Rakennukset tulivat kaikkiaan maksamaan 54.238 mk 42 p, mihin lahjoitusvaroja käytettiin 31.314:49, lainaa saatiin valtiolta 15.000 mk, Säästöpankki antoi 2.000 mk, viinarahoja käytettiin 2.924 mk ja kunta joutui yritykseen sijoittamaan 3.000 mk. Irtaimisto tuli maksamaan 1.591 mk 14 p.

Kunnalliskodin 'isännäksi', johtajaksi, valittiin K. Kankainen. Johtokuntaan kuuluivat: lääkäri A. Arvelin, kunnallislautakunnan esimies Berndt Pouru, maanviljelijät August Perho, Oskari Heikkilä, Frans Uotila ja Alfred Retulainen. Johtajattareksi, joka oli samalla lastenkodin opettajana, otettiin Elisabet (Liisi) Vatanen. Sittemmin oli johtajina J. A. Alen, K. A. Hällström ym. — Tammikuun 2. pnä 1890 otettiin lastenkoitiin pitäjällä hoidetut lapset, samoin köyhäinkotiin ruodussa olleet ja muut vaivaiset. Lastenkodissa on 45 hoitopaikkaa. Kunnalliskodissa on kolme osastoa. Yleisellä osastolla on 38 vuodetta, mielisairasosastolla 18 ja sairasosastolla 6 vuodetta.

Näin on toteutunut monen hyväsydämisen lahjoittajan harras toivo. Kunnan kovaosaiset saivat kodit, joissa heitä heikkouksissaan huolletaan. Siunattuja ihmisiä, jotka kaukonäköisinä tekivät lahjoituksia! Siunattuja ihmisiä, jotka suunnittelivat ja puuhasivat huollettaville kodin! Siunattuja ne henkilöt, jotka elämänsä työn uhraavat vaivaloiseen ja kärsimyksiä kysyvään kovaosaisten hoitamiseen.

Eevertti Vehmas.

Forssan Lehdessä 8. 12. 1948.

Muutama muistelma Jokioisten rautatien alkuajoilta.

— Kertokaahan jotakin Jokioisten rautatien alkuvaiheilta, esimerkiksi miltä tuntui, kun höyryhepo ensimmäisen kerran puuskutteli uutta rataa pitkin Jokioisten asemalle.

Tämän kehoituksen osoitimme ent. junailija Oskari Kinoksella, joka alusta alkaen on ollut 50-vuotiaan Jokioisten rautatien palveluksessa.

Veteraanin silmiin tuli leikkisä pilkahdus. Korjaten kipeän jalkansa asentoa hän ikäänkuin pahoitellen virkkoi:

— Voi hyvä poika, emmei sillon tulleet edes sieltä kauttaka.

Aikansa muisteltuaan hän kuitenkin tarkisti puheensa ja alkoi kertoilla.

— Ei sitä silloin enää niin suurena ihmeenä pidetty kuin joskus Juhani Ahon aikoina. Tämän seudun ihmiset olivat nähneet jo suuria valtionjuniakin, sillä olihan Turun—Toijalan rata toiminut jo parikymmentä vuotta, ja mikäs matka nyt näiltä tienoilta on Humppilaan tai Matkuun. Kyllä sitä sentään yksi ja toinen mettäkulmalainen tuli katsomaan Forssankin junaa ja maailmanlopun aikoja enteili.

— Aluksi rautatiellämme ei ollut matkustajavaunuja ollenkaan, vaan tavaravaunuissa istua körötettiin. Niiden ulkopuolelle oli laitettu laudasta käytävä, jota myöten konduktööri pääsi maksuja keräämään. Parina ensimmäisenä kuukautena matkustajat pääsivät muistaakseni aivan ilmaiseksi, ainoastaan matka- ja rahtitavarasta otettiin maksu. Eikä silloin tainnut olla matkalippujakaan, jonkinlainen kuitti vain sysättiin todisteeksi, että raha oli annettu. Ei tuo maksu silloin niin suuri ollut, vain 85 penniä Forssasta Humppilaan, vaikka rahaa se oli sekin siihen aikaan. Kaikki ihmiset eivät junaan kohta tottuneet. Pitkän aikaa säännöllisen junaliikenteen alkamisen jälkeen esim. humppilalaiset kävivät Forssassa hevosella. Mahdollisesti se johtui rahan vähyydestä, mutta luultavampaa on, että näin tehtiin vain vanhaa auvoo, hevosella kun oli ennenkin kuljettu. Kahdesti päivässä juna kulki edes takaisin, joten oli aikaa asioida kummassakin päässä.

— Rahtitavaraa oli alunperin runsaasti. Varsin paljon kuljetettiin esim. lautatavaraa Forssan ja Jokioisten sahoilta. Ja kauppiaiden tavarakuljetukset olivat niinikään melkoiset, sillä rahdinajo Matkusta hevosella loppui kohta, kun juna alkoi liikennöidä.

Sattuiko silloin alkuaikoina usein pahoja kommelluksia?

— Sattuihan niitä silloin tällöin. Eräänä päivänä nähtiin sellainenkin ihme, että veturi kaatui Pellilän suolla, meni kyljelleen että kupsahti. Rata oli silloin suon kohdalla vielä siksi pehmeä, että se yhtä äkkiä painui surkein seurauksin. Se oli monelle vannoutuneelle hevosmiehelle riemullinen asia, ja kyllä siitä hilpeyttä riitti muillekin pitkäksi aikaa. Niinpä muistaakseni Kantola-niminen parturi Forssasta teki siitä oikein runon, jonka alkupuoli kuului tähän tapaan:

Pellilän suolla, Forssan puolla
se masina ojahan pyöri ja pyöri.
Kiroillen kirkui insinööri:

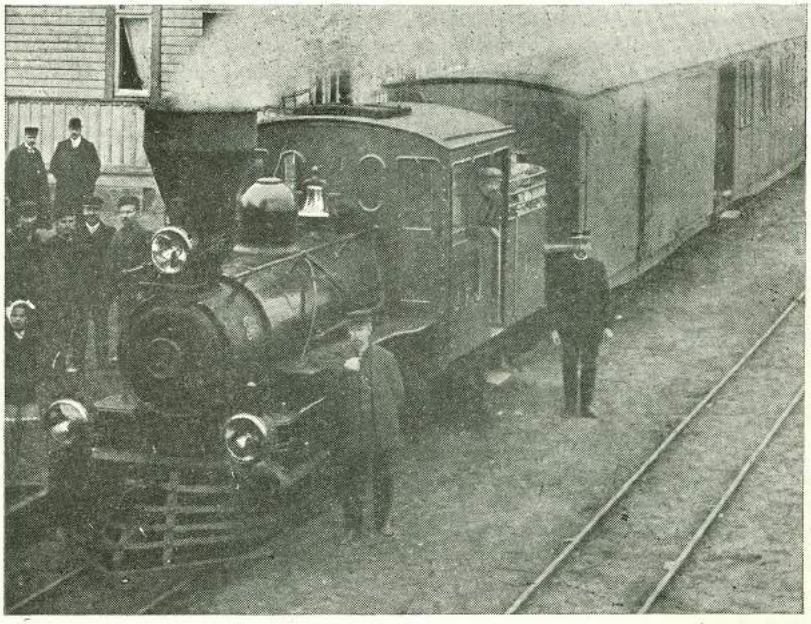

Ylläoleva kuva on otettu noin 30 vuotta sitten. Veturiin nojaava mies on kuljettaja Oskari Pitkänen, veturista kurkistava mies Janne Laaksonen ja veturin vieressä seisoo 'konduktööri' Oskari Kinos.

jääköhön nyt tuohon ja tuohon täytteeksi Pellilän suohon.

Monta värsyä runossa oli, mutta ei palaudu muistiin enempää. Kerran sattui kovin surullinen tapaturma Jokioisten sillan korvassa. Eräs forssalainen rouva oli muuttamassa vaunusta toiseen, kun hän jotenkin putosi. Silloin vaunujen välissä ei vielä ollut yhtenäistä siltaa, niin kuin nykyisin, vaan piti harpata noin puolen metrin levyisen raon yli. Pimeässä rouva lienee astunut tyhjään ja pudonnut radalle. Tästä oli seurauksena, että vaunu, jonka alle hän jäi, siirtyi kiperässä kurvassa pois kiskoilta, mutta pysyi onneksi ratavallilla. Paljon sivumpaan vaunun ei olisi tarvinnut mennä, kun jo olisimme törmänneet sillankaiteeseen ja menneet jokeen koko konkkaroikka. Vasta sillan ylitettyämme kuljettaja huomasi tapauksen ja pysäytti junan.

Pienempiä onnettomuuksia ja kommelluksia sattui aina silloin tällöin, mutta tämä oli niistä pahimpia. Hyvin usein oli juopuneita ajettava junasta pois kesken matkan. Kerran vaunussa oli syntynyt niin paha rytäkkä, että juna oli pysäytettävä, ja häiritsijät yhteisvoimin hätistettävä pellolle. Mutta tämä ei tapahtunut minun vuorollani.

— Jokioisilla oli ratamiehenä eräs kiipulainen maanviljelijä, jota sanottiin Maaherraksi. Ylen oli ukko suuriskelmi.

Kerrankin hän sieppasi tuomari Kyanderin heittämän pitkän sikarinpätkän, jota alkoi hanakasti imeä ja sitten pölläysten välistä tokaisi: 'Kun tuomarille ei kelpaa, niin kyllä maaherra vetää!' Joka-ainoalta naisihmiseltä hän kysyi: »Saakos suukkoo?» Eihän sitä kukaan sellaiseen kysymykseen tavallisesti mitään vastannut, mutta kerran eräs möläytti: »Ota äkkiä sitten, että pääsen asioilleni.» Silloin Maaherran sanat kerrankin juuttuivat kurkkuun kaikkien suureksi riemuksi.

Minkälaisia olivat ensimmäiset asemapäälliköt?

— Mukavia olivat. Varsinkin Jokioisten asemapäällikkö Allén oli mitä erinomaisin mies, suustaan vain vähän liiankin rouvi. Tavattoman komea ja tulinen kuin oli ja kaiken lisäksi aina hyväntuulinen, ei ollut ihme, että hänestä pidettiin.

Liikennepäällikkö Heikki Korkonen taas oli oikein vanhankansan aamuvirkku. Niin aikaisin kukaan ei asemalle tullut, ettei Korkonen siellä jo olisi taivastellut, ja vielä ehtoolla viimeiseksi hänet nähtiin aseman vaiheilla kiertelevän. Perin mukava mies hänkin.

Olitteko alusta alkaen junailijana?

— En toki. Noin 12½ vuotta olin ensin Jokioisilla asemamiehenä, mutta sitten Korkonen varsin mutkattomasti määräsi minut konduktööriksi. Eikä minulla ollut mitään muutosta vastaan. Vaikka hyvä palkka oli silloin asemamiehelläkin. Minäkin sain alusta alkaen 60 markkaa kuukaudessa ja lisäksi rautatieltä asunnon ja puut. Kun ajatellaan, että kotitaloni rengit samaan aikaan saivat 100—125 mk vuodessa, niin ei ihme, että minäkin olin rautateille pyrkinyt. Ja junailijana minä sitten olin noin 30 vuotta. Oli kai siinä palvelusajan pituutta yhdelle miehelle riittämiin, koska jo 10 vuotta sitten antoivat rahankin rintaan, niin että oikein minä nyt olen kultamitalimies, kuten muutkin kuuluisuudet.

E. Viljanen.

Forssan Lehdessä 9. 12. 1948.

Hevoniemen Kukkura.

Viikko sitten oli Forssan Lehdessä uutinen, joka on Lounais-Hämeen asutushistorian tutkimuksen kannalta erinomaisen mielenkiintoinen. Kerrottiin, että Tammelan Hevoniemestä on saatu päivänvaloon muinaishauta, joka asiantuntijan lausunnon mukaan on peräisin 1000- ja 1100-lukujen vaihteen tienoilta. Sanottu löytö on erikoisen arvokas siksi, että se on laatuaan ensimmäinen koko Lounais-Hämeestä, Urjalaa lukuunottamatta. Aikaisemmat rautakautiset löydökset täältä ovat olleet vain irrallisia esineitä, jotka parhaiten voidaan olettaa muinaisten eräämiesten kadottamiksi, joskin professori A. M. Tallgren aikoinaan tuli niiden perusteella siihen tulokseen, että Tammelan Lunttilassa olisi jo esihistoriallisen ajan lopulla ollut asutustakin. Muut tutkijat ovat olleet sitä mieltä, ettei Tammelan seudun pakanuuden-

aikaisesta asutuksesta ole mitään todisteita, vaan että alue ilmeisesti on voitettu viljelykselle vasta historiallisen keskiajan kuluessa.

Tietysti voidaan väittää, ettei nyt Hevoniemestä tavattu hautakaan välttämättä edellytä paikkakunnan historiantakaisen asutuksen olemassaoloa, koska kysymyksessä voi olla vain yksinäisen erämiehen tai matkalla olleen kauppamiehen hauta. Monet seikat kuitenkin viittaavat siihen, että nyt on todella päästy käsiksi ensimmäiseen Tammelan rautakautiseen kyläkalmistoon ja siten myös ensimmäiseen seudun esihistoriallisen asutuksen varmaan todisteeseen.

Tämän käsityksen puolesta puhuu se, että löytö on tehty siinä osassa Tammelaa, mikä ilmeisesti muodostaa tämän vanhan emäpitäjän ensimmäisen asutuskeskuksen. Onhan itsestään selvää, että Tammelan tienoon ensimmäiset talot ja kylät on perustettu juuri Pyhäjärven, Lounais-Hämeen suurimman veden, rannoille, missä oli paras tilaisuus tuottavan kalastuksen harjoittamiseen. Mutta näyttää siltä, että Pyhäjärvenkin rannoista nimenomaan lounaisrannalla, nykyisellä Hevoniemen ja Tammelan kylien alueella, on ollut parhaat edellytykset muodostua kiinteän asutuksen alkukohdaksi, koska täällä kohtasivat toisensa yhtäältä Loimijokivartta pitkin Satakunnan pitäjistä, yhtäältä Pikonkorven ja Teuron kautta Kalvolasta sekä yhtäältä Rengon ja Portaan kautta Hattulasta ja Vanajasta tulevat muinaistiet, jotka epäilemättä juontavat juurensa jo kaukaiselta eräkaudelta. Että tämä muinainen liikennesolmu todella on koko Hämeen puoleisen Loimijokivarren varhaisin asutuskeskus, todistaa vallankin se, että tänne sittemmin keskiajalla sijoitettiin Tammelan pitäjän kirkko. On näet havaittu, että keskiaikaiset pitäjänkirkot kaikkialla perustettiin paikkakuntiensa vanhimpiin asutuskeskuksiin.

Nimenomaan kyläkalmistoon eikä ainoastaan yksinäiseen hautaan viittaa niinikään itse löytöpaikan asema, paikka kun sijaitsee kauniilla järvenrantakumpareella Hevoniemen vanhan kyläntontin välittömässä läheisyydessä. Ennen kristillistä aikaa näyttää kaikkialla maassamme jokaisella kylällä olleen oma pieni kalmistonsa tontin ja peltojen likellä, useasti juuri jollakin sopivalla rantakummulla.

Kaiken lisäksi tuntuu myös löytöpaikan nimi todistavan, että kysymyksessä tosiaan on jokin muinainen merkkipaikka, lähinnä juuri kyläkalmisto. Kuten Forssan Lehden uutisessa mainittiin, puheenaolevaa harjukumparetta kutsutaan nykyään Kukkulaksi, mutta sekä muistitiedon että asiakirjamerkintöjen mukaan sen vanha nimi on K u k k u r a. Ennen isoajakoa nimitettiin Hevoniemen kylän koko etelänpuoleista sarkajakopeltoa Kukkurapelloksi pohjanpuolisen pellon ollessa nimeltään Maantienpelto. Tämä osoittaa, että Kukkuraa on kylässä muinoin pidetty huomattavana paikkana, koska sen mukaan kokonainen laaja pelto on saanut nimensä. Mutta ei tässä kyllin. Yksi Urjalan huomattavimmista rautakautisista kalmistoista — Urjalankylän vanhin kalmisto, joka

on ollut käytännössä 400-luvulta historiallisen ajan alkuun saakka — on nimeltään Kukkuramäki. Näyttää ilmeiseltä, ettei tämä ole vain sattuma. Lähinnä tulee mieleen kaksi selitysmahdollisuutta: toinen se, että Hevoniemen ensimmäiset asukkaat ovat olleet lähtöis'n Urjalankylästä ja antaneet uudiskylän kalmistopaikalle saman nimen kuin kantakylänkin kalmistolla oli, toinen se, että kalmistoista yleensäkin on käytetty esim. eufemistisessa tarkoituksessa n'mitystä 'kukkura'. Esihistoriallisilla ja keskiaikaisilla merkkipaikoilla on useasti muulloink'n samoja nimiä eri paikkakunnil'a. Runsaista esimerkeistä mainittakoin vain, että sekä Huittisten että Loimaan vanhimmat kirkot ovat sijainneet Karsatti-nim'sissä paikoissa.

Sanotussa Forssan Lehden uutisessa kerrottiin, että muistitiedon mukaan Kukkura on vielä 1800-luvun alkupuoliskolla ollut saarena. Tässä kohdin muistitieto kuitenkin on erheell'nen. Kaikissa kolmen viimeisen vuosisadan aikana laadituissa Hevoniemen kylän kartoissa paikka on selvästi merk'tty mantereeseen kuuluvaksi. Vuoden 1649 verollepanokartassa ja vuoden 1782 isojakokartassa Kukkura on piirretty aivan rantaan, mutta vuoden 1889 uusijakokartassa jo nykyiselle etäisyydelleen vesirajasta. Ensiksimainitun kartan mukaan kumpare on 1600-luvulla kauttaaltaan kasvanut metsää, mutta molempien jälkimmäisten karttojen mukaan ollut 1700- ja 1800-luvuilla suurelta osalta pelloksi raivattuna.

Mainittakoon tässä yhteydessä, että 1600- ja 1700-luvuilla tehtyjen karttojen mukaan on Kukkurasta jonkin matkaa länteen päin ollut niinikään aivan Pyhäjärven rannassa Hevoniemenlähde-niminen luonnonlähde, joka on ollut yhteisenä rajapa'kkana Tammelan, Hevoniemen, Saaren ja Kaukolan kylille. Ei ole lainkaan mahdotonta, että tämä lähde olisi muinaisina aikoina ollut uhrilähde, kentiespä suorastaan se pyhä paikka, josta itse Pyhäjärvi on saanut salaperäisen n'mensä. Joka tapauksessa ikivanhoista uhrilähteistä on siellä täällä maassamme muodostunut huomattavia rajapaikkoja, niinkuin esim. kuuluisasta Somerojan lähteestä Uskelan ja Halikon rajalla.

Tulee olemaan mielenkiintoista nähdä, mitä muinaistieteelliset kaivaukset tuovat esille Hevoniemen Kukkurasta. Nehän vasta ratkaisevat kysymyksen, onko kumpareella ollut esihistoriallinen kalmisto vaiko vain yksinäisen erämiehen hauta.

Aulis Oja.

Forssan Lehdessä 28. 12. 1948.

"Vorssa on aina Vorssa."

Forssan seudun murteella.

Kyllä nys sih vaan on lystiä, ko tullee jouluki taas ja näkkee yht'aikaa näin paljo yhlesä meittiä vorssalaisia. Sillä mei olemme ko Israelin lapset Egyptin maalla. Vaikka heitillä oli täysinäiset lihapalat nokkais alla eikä heitillä mittään puutetta ollu, hei piti kantelees pajupuihin ripustettuna ja sanoivat kumminki, ko heittiä soittaan pyylettiin:

»Kuinkas mei voitas soittaa Israelin virttä vieraalla maalla!»

Niin hei sano ja pysy israelilaisina elämääs loppuun saakka eiväkkä ruvennu mittään vaaraoita kumartelleen.

Semmosta juur on tää vorssalaisuuski. Ihan sitä sammaa. — Se on justiis ko jottain uskonlahkoo. Sillä on omat merkkiis ja rituaaliis, niin että kyllä vorssalaisen aina tuntee tyylistääs, ja tullee niin sylämmellinen ja autuas olo, sillä — nähkääs — Vorssa on aina sentään Vorssa!

Ja ko mei nyn näin taas yhlesä ollaan, niin väkisten meitin ajatuksemme lentää taas sinne Loimijoen rannoille, sinne Kuhalan ja Sepänhaan vaiheille, ja yhlesä mei muistellaan Vorssaa ja niitä Vorssan aikoja.

Sillon joskus — vuossalan vaihteesa, ko tää oli viälä piäni ja viaton taimi Herran rekkoolisa — oli Vorssa jo niin suuri, että sillä oli oma junaki eikä sinne ennää kiäretty Matkun kautta, vaan sinne mennä pytkytettiin Humppilasta. Ja se juna heitti ja heilutti lailasta laitaan lullan lailla ja Pellilän sualla se vislas viimesen hujelluksees ja puhku ja puhisi sinne Vorssan asemalle, misä Korkonen punasen lakkiis kans seiso latvormulla, joka oli mustanaas väkkee, ko sillon oli semmonen tapa, että mentiin asemalle junan tulloo katteleen.

Ja si lählettiin kahlaan sitä kurasta tiätä Vorssaa kohlen. Ja oikeella kälellä oli jottain taloja rivisä ja vasemmalla oli Yliskylän ja Tölön pellot ja semmonen paikka, misä mustalaiset syksysin leirejääs piti.

Si siinä vasemmalla oli se Churmanin rukoushuane, josa saarnaili Paavonkalliot ja muut kolportöörit, joita eivät papit laskenu sihen luteerukselaisten rukoushuaneeseen, seki oli siinä vasemmalla kälellä. Ja siälä oli vahtimestarina se silmäpuali Henrikssonni, jota poijaan koltiaiset sano rukoushuaneen tontuks. — Ja sis siinä kulmasa oli piäni paakaripuati, misä myytiin korvapuusteja ja pusuja ja punasta lemunaatia, ja vastapäätä oli Tammikauppa, misä haisi sillikahveekaartemummalivekalaryssänlehtisontuliininahalle. Ja see oli niin mahlottoman suuri kauppa!

Ja sit tultiinki valtaväylälle, joka leikkas Vorssan kahleks, ja sen toiselle reunalle oli laitettu semmonen lautakonki, jota myälen sih käveltiin ettei kurraan tulis. Ja siinä oli sih — taas vastapäätä sitä Tammikauppaa — Arvitsonnin kauppapuati ja see oli sih niin mahlottoman piäni puati. Ja siälä myi Arvitsonnin Miili rotylliä ja röijyn luita ja pitsejä ja rotyyrejä ja silkkinauhoja ja kaikkia naisten tarvikkeita ja kysy

välillä: »Mitäs saijes viälä olla?» Kyllä kai tei sen Miilin muistatte? — Ja myähemmin kurasen tiän varteen sihen ilmesty se Sjööplummin kirjakauppaki, josta sih tuli Linvorssin Heikin kauppa. Ja Herrain lupiki siinä oli sen karvari Moortin talon viäresä ennen sitä puusiltaa, joka kuljetti joen toiselle pualelle.

Sih siälä viälä oli semmonen sähköpässiki, joka kulki siinä hotelin takana ja saunan elesä ja kuljetti lanka- ja pumpulipaaleja Vorssan ja Viksperin vapriikien välillä. Ja see hoteli katteli Vorssan torille, misä pilettiin markkinoita lauvantaisin jo neljästä ja viilestä aamulla. — Ja se sauna oli taas siinä joen rannalla siinä pikkusillan korvasa lautatarhan tällä pualen, misä se nykki seisoo.

Ja ko mei nys sih tultiin tähän saunan kohlalle, minkä alavooninkiia oli se pyykkisauna — misä see ensimmäinen Vorssan sanomalehti ilmesty päivittäin, niinku joka paikasa pyykkituvan vaiheilla, misä akkaväki parveilee, semmonen ruukaa ilmestyä, — niin lähletään nys sih menneen sitä siltaa myälen, niin siinä toisella pualen oli sen Röönluntin huaneet ja toisella kälellä taas sen maalari Jusliinin pytinki. Ja se maalari Jusliini oli semmonen ruattalainen mestari, joka tiäsi arvoos, niin että ku joku muija vei sinne maalattavaks pöytäkaappiis, josta kakarat oli kolhinu maalin pois, ei maar se Jusliini sitä niin vaan ruvennu käsittelleen, vaan sano:

»Em mä ole mikkä pataskooppimoolare. Viekä teirä pataskooppin mual moolattavaks!»

Siinä Jusliinin ja Röönluntin huaneitten takana — ja olivat sihen aikaan Kaalssonninki huaneet Jusliinin viäresä ja Valleeniuksen huaneet ja Kriikin talo ja ruutikauppa ja Saalstetin hökkeli — niin, siinä niitten talojen elesä oli semmonen tyhjä ja rakentamaton tontti, josa karusellit ja ampumateltat ja sirkukset aina suvisin viätteli ihmisten rahoja. Ja kassuuva polvi — tää ja muut —, jokka oli viattomia taimia Herran rekkoolisa, seisoskeli varpaanvälit kurasa ja silmät tapillaas ja kehräs toivon lankaa, että jahka täsä kasvetaan ja päästään vapriikin tiänsteihin, niin kyllä meittiäki karuselli pyärittää ja renikat ja muut palkinnot meiki aikanaas ampumateltasta voitamme.

Oli sihen aikaan Vorssasa jo palokuntaki, joka piti harjotuksiaas Vorssan torilla ja heitillä oli valkoset pailat vaatteittees päällä ja pääsä semmoset kaskit. Ja torvisoittokunta soitti ja Vassen Kalle hätisteli pikkupoikia sivummalle letkun viärestä.

Ja sih oli siälä viälä se elläinsuajellusseuraki ja se maalautti semmosia lootutauluja, joita naulattiin näkyville paikoille, apteekin seinään ja hotelin ulkohuaneen oven piäleen ja niisä luki että:

»Säälikää eläimiä ja älkää kiruttako niitä! Muistakai, että hekin ovat Jumalan luotuja olentoja ja kärsivät kipua ja tuskaa!»

Ja oli siälä jo sihen aikaan tyäväenyhlistyski, se Torppa, siälä Uulenkylän pualella jokirannasa siinä Julliinin ja soittaja-Östermannin huaneitten viäresä. Ja siälä kävi ihan Helsingistä saakka tiatterit pellaamasa tiatteria. — Ja tääkin pääsi sinne, ko Linstetin Akseli vei. Nähkääs, ko Akseli oli semmonen järjestysmiäs. Se otti vaan oman tenavaas kumpaanki kättees ja mää ja Kaalssonin Hilja pilimme taas niitten kälestä, ja

sillä lailla mei mennä lekotettiin, ja see jätti meitin sihen esiripun etteen seisoon ja varotti viälä: »Muistakaiki pittää leipäläpenne kiini!» Ja mei pilettiinki ja otettiin rampista kiini, ja polvista heikotti ja vattanpohjaa nipisti, jännityksestä, nähkääs!

Ja sih velettiin esirippu sivvuun. Ja viima ja pöly lehahti nennään ja aivastutti ja pärskytti, muttei mei uskallettu aivastaa. Ja niin mei sih katteltiin Elliinan surmaa sylän kurkusa, ja kynttilöitten liäkit lepatti nenän elesä.

Kerran mei taas päästiin kattoon Terese Raquaa — ja se oli semmone hoopo kappale, kun se Terese haukku koko aijaan sitä ommaa miästääs ja halas ja taputteli yhtä semmosta pörrötukkasta maalaria, joka oli koko aijaan maalaamasa yhtä taulua eikä saanu sitä ikinä valmiiks. Ja sih se Terese juatti sille omalle miähellees myrkkyä. Ja se joi ja kuali. — Ja siinä oli yks halvattu, vanha akka, joka oli niin kamala kattella, että se tuli ihan unniin. Se liikutti unesa niitä laihoja sormiaas ko rapu saksiaas ja yritti ottaa tätä nenästä, ja ko tää oli viälä pikkunen ja viaton, niin tää huusi ja potki ja poras koko yän. Ja niin sano mamma aamulla, että »muistakkin, että se oli laitimmainen kerta, kun sää semmosta jumalatonta mennoo menet katteleen».

Koulujaki oli Vorssasa sillon se Aleksanterin kansakoulu siinä Vallesmannin viäresä melkein sitä Saviläppee vastapäätä, misä talvisin oli luistinpaana. Ja se Ahteen koulu taas oli siälä torin takana. Ja siihen aikaan rakennettiin se Kuhalan kansakouluki sihen Talsolantiän varteen sen Kuhalanojan ylä-pualelle, joka — se oja — oli ko sen Loimijoen umpisualen lisäke.

Tää kävi sitä Aleksanterin koulua, misä oli opettajana se Veckmanni, jolla oli sih kommee rouva. Ja sihen aikaan oli syynilakko. Kyllä tei kai tiälätte, mikä se syynilakko oli? Mutta sillonki oli semmosia rikkureita, jokka meni kumminki syyniin — ja se oli sitä politiikka. Ja ku ne rikkurit sih tuli siältä jostain Linikkallaasta päin arvannostosta ja huristi kurasta maantiätä Aleksanterin koulun ohi, niin mei, vaikka oltiin viälä viattomia Herran taimia, rupesimme heitille koulun portilla laulaan:

»Kollon moukat, pöksyt soukat,
suuri läpi takana.
Kollon moukat, pöksyt soukat,
haisevat ko pakana!»

Ja see oli sih kans sitä politiikkaa, jota mei viattommuulessamme harjotimme.

*

Muistatteks tei sen Vorssan suuren tulipalon, josa palo melkein koko Uuskylä? Ja kirjojen pualipalaneet lehlet lenteli vallan Pellilän sualle ja Tiensuun Olkan — elikkä Helinä Svensson-Timarin kotimökin pihalle saakka. Ja se tapahtu juhannusaattona ihan samana suvena ku Viipurin tiiliruukisaki oli samallainen jumalaton tulipalo.

Vorssasta ruukattiin sihen aikaan tehlä huviretkiä sinne luannonihanalle Kaukolan harjulle, jota nykyään sanotaan Hämmeen helmeks. Ja kyllä se vaan ihana paikka onki, mistä näkkee laajalti järvenselkää ja saarta, niäntä ja harjannetta ja tuntee ihan olevaas se vanha Mooses-vainaa, joka kattelee Luvattua maata silmiees elesä.

Ja kyllä tei sen muistatte, että se Vorssa on semmosta sisämaata, josa — vaikka ympärillä onki järvimaisemia — on tavallisten ihmisten mahlotonta seilailla laivojen kans, kun se jokiki, joka siinä keskellä kyllää pärskii, on täynnääs tukkeja ja puamia ja paikka paikon liian matalaki ja kappee. Mutta mitä vorssalainen tahtoo, sitä tahtoo Jumalaki, ja Kaukolan harjulle tehtiin ko tehtiinki laivaretkiä, eikä lähletty maantiätä pitkin kiärtämään Tammelan kirkon ohi.

Vorssasa, nähkääs, oli semmonen liivintaskuhinnaaja ja roomujaki oli, joilla puulaaki kuljetti halkoja ja muuta piäntä. Ja niin pantiin sen pikkusen hinnaajan perrään roomut ja muut puuloolat, johon ihmiset pakattiiin ja niin sitä lählettiin Viksperin rannasta sellaan kohlen Pyhäjärvee, että prutkum-prutkum-put-put-put — — —! Ja ohitettiin Viksperin kartanon turnipsipellot ja Salmiston mäki (jonka kall oihin sukupolvesta toiseen oli hakattu yhlen jos toisenki sylämmen kuvat ja asiaankuuluvat puustaimmet), ohitettiin ne vitivalkoset lumpeenkukakki siinä Salmistonmäen alla ja tultiin joensuuhun, misä matalan velen aikana tartti joskus nousta käveleen, ko roomu juuttu pohjamuttaan.

No niin. Kun palokunta teki huviretkees, oli aina torvisoittokuntaki mukana. Ja sinä juhannusaattona palokunta teki laivaretken Kaukolan harjulle. Mistä se palokunta olis osannu arvata, että nyh sih syttyy se suuri tulipalo! Ja tänki, joka viälä oli piäni ja viaton, teki miäli sinne palokunnan laivaretkelle. Ja tää kiukutteli mammallees, että »mää tahlon mennä jah!» Ja mamma sano: »Et sää sinne yksin lähle». — Ja tää kiukutteli viälä vaan, että »menempä». — Ja olis kai siinä mamma jo myälen antanu, mutta se Jusliinska — se maalarin rouva — oli nähny kauhian unen: Kun se laiva ja roomut oli tullu vallan ihan täyteen mustia hiiliä ja punasia kekäleitä! Ja Jusliinska selliitti sen unnees tiätävän haaksirikkoo ja merihäläsäolloo ja että koko huviretkikunta löytää ittees järven pohjasta. Ja sillon mamma älähti, että ei! Ja sillon oli pantava suu nappiin.

Kattokaas, el tää niin kovin olis tahtonu, mutta ku tällä oli se uus retonkilänninki, se valkeepohjanen, josa oli siniset ruulut, se, jonka se Antersonnin neiti — joka asu siinä Röönluntin takana — oli ommellu. Se oli viälä niin lyhkänenki, kun tää oli seisonu ruuvatesa polvet hiukan koukusa, eikä se Anterssonnin neiti ollu sitä huamannu. Mamma sano kohta, että se oli liika lyhkäne, olis sen tarvinnu ulttua pualisääreen eles. Ja Elliksen likat, Saara ja Hilja, sano, että tän säärekki oli niin paksut, mutta tää ymmärsi, että se oli niitten likkojen pualelta vaan sullaa kateutta. Sillä se länninki oli viini.

Mutta oli see kumminki sih onni, ettei tätä sinne laskettu menneen, kun tää tarvittiin vesiketjusa, ko ämpärillä kuljetettiin vettä Kalssonnin jokirannasta sen rakentamattoman tontin yli palopaikalle. Ja see kävi niin, että seisottiin kahlesa rivisä, ja toista myälen kulki tyhjät ämpärit ja toista myälen täylet ämpärit palopaikalle, misä liäkit humisi ja rätisi ja ihmiset ympärillä näytti tanssivilta pirruilta.

Ja tuamari Kyanteri, se josta suurlakon jälkeen tuli senaattori, oli tullu Linikkalasta, misä se asu, palopaikalle ja kulki sielä kentällä toisesa kainalosa ranstakka ja toisesa kainalosa kanansiipi,

semmonen, jolla lakastaan hellanpäällystää, ja kehu, että oli pelastanu Rokopeen rouvan tavarat. Se Rokopeen rouva ku asu tukkipomo-Laineen talosa, joka palo perustuksiaas myälen. Ja oli se Rokopeen rouva itte matkoilla, mutta tuamari oli ittensä sinne jollain tavalla sisälle keinotellu. Eikä sen rouvan maallisesta ommaisuulesta muu sih pelastunukkan, ko se ranstakka ja kanansiipi. Ja Laineen Tyyra poras kollotti sitä, että heitiltä oli korput jääny uuniin palamaan.

Ja meilän äiti pani piironkiis lukkuun ja avvaimmet taskuus ja sano, ettei täsä niin suurta hättää o, ku kaikki vaatteet on lukkujen takana. Mutta ko palokunta sih joskus aamulla tuli huvireisultaas valkosten paitojees kans, ku joku oli kiärtäny sitä maantiätä myölen hakkeen, oli Uulestakylästä vaan sukkela sija jäljellä. Ja sitä se sih oli meinannu se uni, joka oli Jusliinskalle varotuksena näytetty.

*

Siinä vuassalan vaihteesa — armon vuanna 1899 — perustettiin sih Vorssaan yhteiskoulu ja se oli ensimmäinen maalaisoppikoulu koko Suamen maasa. Se toimi Tölön pitkäsä ja matalasa rakennuksessa, ja sih myähemmin sinne Viksperin tiänhaaraan sille rakennettiin oma talo. Ja se aate sytty ensistääs Tammelan opettajain päästä, kun ne oli semmosia kansanvalistusihmisiä. Niin että alkuunpanijoita oli opettaja Viiksteeni ja opettaja Ahle rouvvinees. Ja apteekari Hellströmmi ja hänen rouvvaas, se nykynen Ester Ståhlberg, oli myäs siinä touhusa mukana ja kirjuri Helini ja Lintin Manu ja se paroni Palmeeni.

Ja niin sih vaan vorssalaiset sai poikaas ja tyttärees lukutiälle. Ja ilmesty sinne kouluun Torrolta ja Talpialta ja Urjalasta ja muualtaki ympäryspitäjistä monellaista sukuvessaa koulutettavaks. Ja sen mukana Vorssaan tuli uutta kasvua ja kukostusta. Tuli semmoset koulumiähekki ku Sajaniemi ja Nuorteva, jokka ei kätkeny kynttilääs vakan alle, vaan oli heitillä monellaista arpaa ja ossaa, juhlaa ja iltakurssia seutukunnan kohentamiseks.

Ja Torpanki vaiheilla vilkastu toiminta aijaan hengen mukkaan. Siälä vaikutti Åmarkit, isät ja poijaat, Merisaaret, Iitmannit, vanha Jousisen setä, Cederqvistin Jussit, Koitot ja Orellit ja Hongan Oskarit ja Kröönperit. Ja ne oli lukeneita miähiä, vaikkei ollu kouluja käyny.

Ja kyllä tei Kangasahon mammanki muistatte, jolla oli miälenosotuskulkueesa punanen, levvee nauha olkapäällääs, ja pää oli niin takakenosa ku aamuherräätystään laulavan kukon. Ja Koiton mamman, joka oli naisosaston lipunkantaja. Eikä se Koiton Karoliina tainnu niin paljo tiätää Marksista ja muusta Peepelistä, mutta kova taisteluhenki mammalla oli ja nuarempiiaas se varotteli: »Olkai hyvin jyrkkiä nys siv vaan!»

Eikä siälä Torpalla napeilla pelattu, vaan oli siälä torvisoitot ja hevoshäntäorkesterit ja loistomusikantteja sellaisia ku Jousinen, joka oli hiano miäs, vaikkei se papista tykänny eikä maksanu miälellääs papinmaksuja. Mutta viuluaas se rakasti. Se oli sen sialu. Ja kerran kumminki nee veivät selän viulun papinmaksuista, mutta yks puulaakin suurherra — taisi olla vallan itte se vanha

Meyeri, joka oli musikantti hianonta lajia — lunasti sen viulun ja palautti selälle.

Loistomusikantti oli se Östermanniki, jolla oli ihan oma polkkaki, se Östermannin polkka. Ja Väinö, sen Östermannin aikamiäspoika, kihnutti selloos polviees välisä. Nääs, Vorssa se on aina Vorssa.

Ja Sajaniemi ohjas sekaköörit ja näytelmäseurat ja näyteltiin siälä Tukkijojet ja Tuukkalan tappelut ja Pikku varetit ja Karkurit ja Nummisuutarit ja Lyylit ja Kovan onnen lapset ja Lallit ja Nuoret luotsit — ja mitä vaan. Sillä Vorssa on aina Vorssa.

Ja nihin aikoihin Vorssa sih sai sen ensimmäisen, oman painetun sanomalehlenki, sen Vorssan Sanomat. Ja suurlakon jälkeen siitä sih tuli se sosialistilehti Yhlenvertasuus, jota Santeri Nuorteva toimitteli, kunnes kansa hänet sih lähetti ykskamarisseen eluskuntaan yhteisiä asioita hoitaan. Ja sih sitä Yhlenvertasuutta tuli toimittammaan Aarne Orjatsalo Tampereelta laakeriseppeleinees ja vaatekoreinees, harmaa sarkapuku yllääs, punanen kissanrusetti leukaas alla, aamutossut jallaasaas. Ja Aarne-poika muutti toimituksesaas yän päiväks ja päivän yäks ja pyäri pikkupoikien kans karusellisa. Ja muina toimittajina oli Åmarkin Toivo ja Lehenin Eemeli, se työväenrunoilija, joka leipätyänääs hirtti sillejä Tammikaupasa. Mutta niin oli Aarnen olo Vorssasa äkkinäinen ku Halleen pyrstötählen lento. Hän tuli ja meni ku komeetta ja huiskas Vorssaa hännällääs! Ja kualla kupsahti sih se Yhlenvertasuuski, ku oli aikaas eläny.

*

Mutta sentään tehtiin Vorssasa aina vaan historiaa. Torppa pallaa huikutti ja muuttu tuhkaks, ja sih toimittiin Käsityäläislupilla ja suuremmat juhlat ja jupileerit pilettiin Kirjastotalosa. Siälä oli sih viinit kulissit, kun nee oli ittensä sen taiteilija Linvorssin maalaamat. Kyllä tei viälä muistatte sen Linvorssin, joka sih teki ittellees talonki sihen jokirantaan saunaa vastapäätä. Ja elävätkuvatki rakensi ja maalas ne ornamentit sinne Sortohaan paviljonkiin. Se oli tosissaas hiano miäs, se Linvorssi. Se vei vanhan issääski, vaikka se oli vaan lankkumaalari, mukanaas Pariisin maailmannäyttelyyn. Nähkääs, semmonen on oikea vorssalainen!

Niin, että kyllä siälä Vorssasa ne huvviis oli ja suviseen aikaan niitä pilettiin Sortohaasa ja siälä Kaukolasa, Saaren kartanon maalla. Ja Kaukjärven rannoillaki pilettiin, ku oli niitä luannon varraamia juhlasaleja olemasa. Ja oli elämä niin vilkasta ja virreetä, ku kaupunkisa ikkään. Ja kyllä sitä Vorssaa sillon joku jo kaupungiks tahtoki, mutta ainaki Jousisen setä pani vastaan ja laulo siitä kupletissaaski oman miälipittees julki. Mahtoikos se kupletti olla selän ittees tekemä? Se alko tällä viisin:

»Vorssa kaupungiksi tehtänee jo kohta,
siitä minun naamani näin iloisena hohtaa.
Kirkot sekä pappilaumat silloin tänne saamme,
niillä pappa Leeo tekee onnelliseks maamme.
(Meinas Leo Mecheliniä).

*

Eikä Vorssasta sih kaupunkia tullukka, ku setä vastaan pani. Eikä sinne

rakennettu eles sitä kirkkoo. Ja Tammelan kirkon multiin kuljetettiin ne, jokka aijaallaas vaikeni. Ja paljo heittiä on, jokka on jo vaijennu. Ei ole Koiton pappaa eikä mammaa, ei Sajaniemee eikä Nuortevan Santeria. Åmarkit, Jousisen setä, Merisaaret, Iitmannit, Lehenin Eemeli, Orjatsalot ja Östermanni poikinees, kaikki, kaikki he nukkuu hiljaa nurmen alla, kuka siälä, kuka muualla.

*

Mutta tehtiin Vorssasta sih kumminki kauppala ja sai se kirkonki. Ja sen kasvot on muuttunu näistä muistelmaaijoista paljo. Vanhaa piirtoa on pyyhkästy pois, uutta on tullu tilalle — nykyaikaista, aijaan hengen vaatimaa.

Kerran — sillon leikattiin vuosluku 1943 — tää, joka ei ennää ollu piäni eikä viaton, joutu sinne kehitysvuosiees maisemaan, ehkä hakkeeksees siältä mennyttä nuaruuttaas ja kauneuttaas. Kuka sen tiätää?

Talo oli noussu talon viäreen, eikä ollu ennää olemasa mustalaisten leiripaikkaa. Löyty sentään Tammikauppa ja kommee työväentalo. Ja löyty siältä vanha luokkatoveriki, se Oksasen Oskari, joka oli ostanu ittellees oman talon ja ottanu rouvvaksees sen Kälkän Rauhan Talpialta, joka istu aikanaas samalla luakalla Oskarin kans. Ja tuli kujalla vastaan Kalevan Viljamiki sillon viälä, koulutoveri, vuosien piirrot kasvollaas. Ja löyty sillon viälä se vanha Hörliinin Emmaki siältä Uulestakylästä Tiilikaisen talosta, josa tytär oli emäntänä.

Se Tiilikaisen talo oli siinä sen tiän toisella pualella, misä kerran oli ollu se vanha Torppa, josa oli toimitettu Yhlenvertasuutta — kauan, kauan sitten. Ja sen Östermannin talon kohlalla, misä kerran oli muuan poika taittanu valkosia sireeninterttuja ailan yli erään likan kätteen lintujen livertäesä kevätlaulujaas, oli kirkuvan korree pentsiiniputka. Mutta saunan kohrusta oli suurin piirtein ennallaas. Ja joki pärski ja köhisi ku ennenki. Ja pikkusiltaki oli. Ja Sepänhaka oli olemasa ja löyty siältä Sepänhaasta muuan ränsistyny hökkeliki, jonka piänesä porstuakamarisa oli joskus — sata vuotta sitten — nähty nuaruulen unia.

Pihalla tuli vastaan ryppynaamanen eukko. Mutta oli ryppyjen välisä tuttuja piirteitä ja olemuksesaas muuttumatontaki Jumalan kuvvaa — samanikkäinen kasvinkumppali siitä hökkelistä, tytär.

Pysählyin, kääppäsin kättä: »Terveisiä maailmalta!»

»Siunakkoon. Oleks se sää? Sää sih olet vanhentunu ja tullu rumaks. En olis tuntenu millään.»

Löyty vanha Vorssan toriki ja siinä oli autoasema. Ja viinakauppaki oli ilmestyny torin kulmaan. Mutta Saviläpi oli paikallaas ja se oli jollain lailla käyny ahtaaks ja ouloks. Eikä se hotelika ollu ennallaas. Mahtoikoos siinä olla kirjakauppa?

Mutta maantiä kulki entisellä paikallaas, ja silmään välkky siinä kävellesä se uusi kirkko. Ja vanha tiä kuljetti vanhaa vorssalaista kohlen Tammelaa. Ja vanha graniittikirkko seiso entisellä paikallaas Pyhäjärven rannalla.

Ja siälä kirkon lähettyvillä oli se vanha hautausmaa. Siälä, siälä, nähkääs, lepäsi muuan kaipauksella muistettu, hyvin lähheinen vaimonpuali.

On ollu monet äiteinpäivät ja vainajien päivät, joulut ja pääsiäiset, mutta

kukkaan ei o tuanu hälle kukkia eikä sytyttäny joulukynttilää, ko tytär on ollu maailmalla pitkien penikulmien takana.

Silti on tytär vuosien varrella muistanu miälesääs paikan ja leposijan ja sen puisen muistomerkin. Hiljentynneenä hän astuu käytävää Jumalan puistosa puitten alla. Mutta sitä ei löytyny, sitä äilin leposijjaa. Luannon käsi oli silittäny ja kasvattanu nurmet ja korret kaikkialle, niinku se täyttää neki tyhjiöt, jokka jokkainen jättää lähteissääs Nurmi-Tuamaan tupaan. Löyty siittä käytävän varrelta sentään lopulta osviitta, Väinö Ahlin leposija, hänen, joka näytteli aikanaas Torpalla. Sihen viäreen oli muutamana pääsiäispäivänä äiti laskettu leppoon.

Siinä kohoski ruahottunu kumpare ja itte luanto oli kasvattanu sihen kukkasen, monivuatisen, iankaikkisen, joka jankosta saakka saa ruakaas ja ravintoos: o h l a k k e e n. Siinä silmien elesä se aukasee sinipunasta kukintaas. Ja se ohlakkeen kukka teki niin hyvvää väsyneelle sialulle. Nähkääs, vaikka on vorssalainen, vässyy sitä joskus. Kyllä tei sen tiälätte!

Ja sillon on justiisa niinku Israelin lapsilla Egyptin maalla. Soitin on ripustettu, eikä voi laulaa Vorssan lauluja viaraalla maalla, niitä, joita Vorssan joki kerran korvaan liplatti, niitä, joita Talsola ja iki-ihana Viäremän tiä sylämmelle hyrräs.

Mutta ku näin ollaan yhlesä ja muistellaan muinaisia, sillon tullee niin hyvä ja autuas olo. Ja sillon ottaa pajupuun oksalta sen vanhan soittimen ja helkyttää sen vanhan laulun, sen Sajaniemen tekemän, jota aikonaas kuaroki laulo:

On Lounais-Häme mulle syntymämaa,
sen lasna mä kunnaita nousin,
sen kuuntelin laineitten loiskintaa
tai Loimjoen tyyntä mä sousin.
Oi, siellä, oi siellä mä lapsena sain
ikimuistot aikojen armaimpain.

Siell' löysin kätköistä kumpujen
mun heimoni hellät muistot,
sen heimon, mi korvesta perkaten
teki viljavat pellot ja puistot.
Ole onnekas, viljava vuosien taa
sinä Lounais--Häme, minun muistoni maa!

Niin, poijaat, Vorssa on aina Vorssa.

V e n l a L u j a.

Forssan Lehdessä 28. ja 30. 12. 1948.

SISÄLLYS.

Juuso Ranttila, Miten Tammelan kirkkoon saatiin käytävämatto 3
J. Kalliola, Jokioisten Kalliolan vaarin pakinoita 6
Juuso Ranttila, Forssan kirkko ja kirkkokuoro 30-vuotias .. 18
Esko Aaltonen, Puoli vuosisataa Jakkulan kylän palosta 21
» » Lounais-Hämeen kunnat 23
Eevertti Vehmas, Muistikuvia lapsuuteni kansakoulusta 27
Esko Viljanen, »Spinnflikkana» 70 vuotta sitten 33
»Vanha Sahuri», Emäsuutarin mökin elämää 36
Eevertti Vehmas, Urjalan köyhäinhoidon alkutaival 38
Esko Viljanen, Muutama muistelma Jokioisten rautatien alkuajoilta 40
Aulis Oja, Hevoniemen Kukkura 42
Venla Luja, »Vorssa on aina Vorssa» 45